

ÖNCELİKLER FIKHI

(*Fıkhu'l-evleviyyât/Dengeli Müslüman Anlayışın Temel Parametreleri*)¹

Yazan: Prof. Dr. Yusuf el-KARDAVÎ

Çeviri: Doç. Dr. Abdullah KAHRAMAN

Law of priority

In Islamic law there are some differences between the judgments and prohibitions. Some orders have priority than others. The priority orders are called as “evleviyyat”. For understanding Islam truly we need the thought of priority between judgments. For example, according to Islamic law for performing a sunnah (tradition of prophet) to leave a fard (compulsory judgment) is not true approach. In this article is studied the thought of priority and its principles.

Hamd, sâlih amellerin ancak lütfuyla tamamlandığı Allah’a aittir. Bu nimetlere bizi ileten O’dur. Allah bize hidayet vermezse biz doğruyu bulamayız. Allah’ın salat ve selamı, âlemleri hidayete erdiren Rahmeti’ne yani efendimiz, önderimiz, örneğimiz, sevgilimiz Muhammed’e, âilesine, ashabına ve kıyamete kadar onları hakkıyla (iyilikle) takip edenlere olsun.

Size sunduğum bu çalışma, oldukça önemli saydığım bir konudan bahsetmektedir. Çünkü söz konusu çalışma, dînî bakış açısından hareketle, iş, eylem ve fikirlerin değerlendirilmesinde, oranların karışması ve ölçülerin dengesizleşmesi problemine çözüm getirmektedir. Yani bu çalışma, özellikle çağımız müslümanları nezdinde öncelikler terazisinde dengesizliğin ortaya çıkması sebebiyle, iş, eylem ve fikirlerin birbirine öncelenmesi; hangisinin önce, hangisinin sonra yapılmasının gerekli olduğu hususu ile İlahî emirler

¹ Bu yazı, Yusuf el-Kardavî’nin *Fî fıkhi'l-evleviyyât Dirâse cedîde fî avi'l-Kur’âni ve’s-sünne* Kâhîre 1996 adlı kitabın Giriş ve birinci bölümünün tercümesidir. Kitabın tamamı tarafımızdan tercüme edilmiş ve yayına hazırlanmıştır.

basamağında ve Hz. Peygamber'in talimatlarında birinci sırada olanla yetmişinci sırada olanın belirlenmesi meselesini ele almaktadır.

Daha önce bu kitaba “*Amellerin Mertebelerinin Fıkhi*” adını vermiştim. Ancak senelerden beri olduğu gibi, bu gün de “*Öncelikler Fıkhi*” terimini tercih ettim. Zira bu terim, daha kapsamlı, daha geniş ve maksada daha iyi işaret etmektedir.

Bu çalışma, İslam Dininin getirdiği ve hakkında delil bulunan bir takım önceliklere (*evleviyyât*) ışık tutmaya çalışacaktır. Bununla, düşüncenin doğru hale getirilmesi, yöntemin düzeltilmesi ve fıkın bu türünün temellendirilmesi umulmaktadır. Bu çalışmanın hedefi, İslamî sahada çalışanların ve onları izleyenlerin doğruyu bulmaları, dinin öncelediği ve sonraya bıraktığı, sıkı davrandığı ve müsamaha gösterdiği, önemli saydığı ve fazla önemsemediği hususların birbirinden ayrıştırılmasına aşırı hassasiyet göstermelerinin sağlanmasıdır. Bu çalışmanın, aşırılığa kaçanların aşırılıklarına, gevşek davrananların ihmalkârlıklarına biraz engel olması ve samimi çalışanların bakış açıları arasında yakınlık meydana getirmesi umulmaktadır.

Elinizdeki çalışmanın çok kapsamlı ve mükemmel olduğunu iddia etmiyorum. Aksine bu, kapı açma ve yolu hazırlama kabilindedir. Bu konuda derinlik ve temellendirme bakımından daha fazla bir şey yapmak isteyen Allah başarıya ulaştırır. Şüphesiz her çalışanın bir nasibi vardır.

Sözlerimi Hz. Şuayb'in Kur'an'ın bize naklettiği şu sözleriyle bitiriyorum: “*Ben sadece gücümün elverdiği kadar ıslah etmek istiyorum; ama bunda ne kadar başarı göstereceğim bütünüyle Allah'a bağlıdır. Ben ona güvenip dayanıyor ve her zaman, her konuda O'na yöneliyorum*”².

Yusuf el-KARDAVÎ

DOHA

Rebiu'l-evvel 1415/Eylül 1994

² Hûd, 11/88.

[I]

ÜMMETİMİZİN ÖNCELİKLER FIKHINA İHTİYACI

GİRİŞ

Bugün fikhımızda önem arzeden kavramlardan biri de, benim pek çok kitabımda dikkat çektiğim ve “*öncelikler fıkhı (fikhu’l-evleviyyât)*” adını verdiğim kavramdır. Daha önce buna, özellikle “*es-Sahvetü’l-İslamiyye beyne’l-cuhûdi ve’t-tatarruf*” adlı kitabımda “*Amellerin Mertebeleri Fıkhı (fikhu merâtibu’l-a’mâl)*” adını vermiştim.

Bu tabirle benim kastım, hüküm, değer ve amellerden her birinin adalet ölçüsüyle kendi sırasına konmasıdır. Daha sonra vahiy ve akıl nurunun -ki bu, “nûr üstüne nûrdur”³- ilettiği sahîh şer’î ölçülere dayanarak bu hususlarda daha öncelikli olan diğerine takdim edilir. Mühim olmayan mühim olana, mühim olan daha mühime; tercih edilmeyen tercih edilene, faziletçe üstün olmayan üstün olana veya daha üstün olana takdim edilmez. Aksine takdim hakkı olan öne alınır, geri bırakılması gereken geri bırakılır, küçük meseleler büyütülmez, önemli olan basite alınmaz. Zarar vermeden ve haddi aşmadan, her şey en doğru kıstas ile yerli yerine konulur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Ve O (Allah), gökleri yükseltti ve (her şey için) bir ölçü koydu ki (siz ey insanlar,) asla ölçüden şaşmayasınız: Öyleyse (yaptıklarımızı) adaletle tartın ve ölçüyü eksik tutmayın!*”⁴.

Bunun esası şudur: Din nazarında değerler, hükümler, ameller ve teklifler birbirinden oldukça farklıdır: hepsi aynı mertebede değildir. Bunlar içerisinde büyük olanlar, küçük olanlar, aslî olanlar, fer’î olanlar, rükün kabilinden olanlar ve tamamlayıcı (*mükemmil*) niteliği taşıyanlar, omurgayı teşkil edenler ve omurganın çevresinde bulunanlar, en üst seviyede olanlar, en altta bulunanlar, tercih edilenler ve tercih edilmeyenler vardır.

³ Nûr, 24/35.

⁴ Rahman, 55/7-9.

Bu durum bizzat nasslardan (Kur'ân ve Sünnet'ten) anlaşılmaktadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “[Bir tek] hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram’ı onarıp gözetmeyi, Allah’a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda elinden gelen her türlü çabayı gösteren biri(nin üstlendiği görevler)le bir mi tutuyorsunuz? Bu (görevler) Allah katında hiç de denk değildir. Ve Allah (bile bile) zulmeden topluluğa asla hidayet vermez. (Ama) inanan, zulüm ve tötilük diyarını terk eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla her türlü çabayı gösteren kimseler (e gelince,) Allah katında en yüksek onur payesi onlarındır; ve onlardır, (sonunda) kazanacak olan!”⁵.

Hz. Peygamber’in konuyla ilgili bir hadisi şöyledir: “İman yetmiş küsur şubedir: En üst seviyesi “*lâ ilâhe illallah*” demek, en alt noktası ise insanlara zarar veren şeyleri yoldan temizlemektir”⁶.

Sahabe, o amelle Allah’a yakın olabilme gayesiyle, amellerin daha öncelikli olanını öğrenmeye çok istekliydi. Bu sebeple onlar, hangi amelin daha faziletli olduğu ve hangisinin Allah’a daha sevimli geldiği konusunda Hz. Peygamber’e çok soru sordular. İbn Mesud, Ebû Zer ve diğerlerinin soruları ve Hz. Peygamber’in onlara verdiği cevaplar bu kabildendir. Bu yüzden de hadislerde, “*amellerin en faziletlisi...*”, “*Allah’a en sevimli gelen amel...şu şudur*” şeklindeki ifadeler çokça yer alır⁷.

Burada tek bir örnekle yetineceğim:

Amr b. Abse (ra)’den nakledildiğine göre bir adam gelip:

- Yâ Resülellah! İslam nedir? Diye sordu. Hz. Peygamber: “Kalbinin Allah’a teslim olması, müslümanların senin elinden ve dilinden güvende

⁵ Tevbe, 9/19-20.

⁶ Bu hadisi Kütüb-i site imamları Ebû Hüreyere’den nakletmiştir. Bk. Müslim, İman, 58; Buhari, İman, 3; Ebû Davud, Sünnet, 14; Nesâî, İman, 16; Tirmizî, Birr, 80; İbn Mâce, Mukaddime, 9. Hadisi, Buharî “altmış küsur”, Müslim “yetmiş küsur”, bir başka rivayetinde “altmış küsur”, Tirmizî “yetmiş küsur” şeklinde nakletmiştir. Nesâî, “iman” bölümünde bu varyantların tamamını vermiş, Ebû Davud hadise “sünnet” bölümünde İbn Mâce ise “mukaddime”de yer vermiştir.

⁷ Örnek olarak şu hadisler verilebilir: “Sadakanın en faziletlisi, sağlam, cimri, fakirlikten korktuğun ve yaşamayı umduğun halde sadaka vermendir” (Müslim, Zekat, 93), “Cihadın en faziletlisi, zâlim sultan huzurunda hakkı söylemektir” (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 435; *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, IV, 551), “Allah nazarında amellerin sevimplisi, az da olsa, devamlı olanıdır”, (İbn Ebû Asım, *Kitâbu'z-zühud*, 211), “Dininizin en hayırlısı en kolay olanıdır” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 32).

olmasıdır” buyurdu. Adam başka sorular da sordu ve Peygamber onlara da aşağıdaki cevapları verdi:

- “İslam’ı hangi şeyi daha faziletlidir?”

- “İman”.

- “İman nedir?”

- “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeye inanmandır”.

- “Hangi iman daha faziletlidir?”

- “Hicrettir”

- “Hicret nedir?”

- “Kötülüğü terk etmendir”

- “Hangi hicret daha faziletlidir?”

- “Cihad”.

- “Cihad nedir?”

- “Kendileriyle karşılaştığın zaman kâfirlerle savaşmandır”.

- “Cihadın hangisi daha faziletlidir?”

- “Savaş için bindiği atın ayakları kesilen ve kanı akıtılan kişinin yaptığı cihaddır”⁸.

Konuyla ilgili, bir sorunun cevabı ya da bir hakikatin beyanı kabilinden olan Kur’an âyetlerini veya hadisleri inceleyenler, Allah katında daha faziletli, daha öncelikli ve daha sevimli olan değer, amel ve teklifleri açıklayan bir takım ölçülerin önümüze konulduğunu görürler. Aynı zamanda bu ölçüler arasında büyük farklılıkların bulunduğunu da farkederler. Nitekim bazı hadisler bunların oranını zikretmiştir. Mesela: “*Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmiyedi derece daha faziletlidir*”⁹,

⁸ Münziri, *Terğib ve Terhîb* adlı eserinde şöyle demiştir: Bu hadisi Ahmed b. Hanbel sahih bir senetle nakletmiş olup râvileri, sahih hadislerde kendileriyle delil getirilmeye elverişli kişilerdir. (Bk. Münziri, II, 105). Taberânî ve diğerleri de bu hadisi nakletmiş, Heysemî şöyle demiştir: “Bunu Ahmed ve Taberânî rivayet etmiş olup râvileri sahih hadislerin râvileridir”. (*Mecmau’z-Zevâid*, III, 207). Hadis için ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 191, III, 300; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, I, 59, III, 207, V, 290; Darimî, II, 264.

⁹ Buhârî, *Ezân*, 30; Müslim, *Mesâcid*, 249; Nesâî, *İmâmet*, 42; İbn Mâce, *Mesâcid*, 16. Bu, İbn Ömer’den ittifakla nakledilen bir hadistir. Bk. *el-Lü’lûü ve’l-mercân*, 381.

“Bir dirhem (sevapça) yüzbin dirhemi geçti”¹⁰, “Bir gün ve bir gece sınır nöbeti tutmak, gündüzü oruçlu gecesi ibadetli geçirilen bir aydan daha hayırlıdır”¹¹, “Sizden birinizin Allah yolunda olması (cihad etmesi), evinde yetmiş sene namaz kılmasından daha faziletlidir”¹².

Öte yandan kötü amellerin açıklanması hususunda da bir takım ölçüler getirilmiştir. Bu gibi amellerin Allah katında büyük günah, küçük günah, şüphe ve mekrûh olarak açıklandığı görülmektedir. Bazen de bunların bir kısmı arasındaki oran zikredilmiştir. Mesela bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Kişinin bilerek yediği bir dirhem fâiz (ribâ), Allah katında günah olarak, otuzaltı kere zina etmesinden daha şiddetlidir”¹³.

Diğer amellere göre şer kabul edilen ve daha kötü bulunan bazı amellerden de sakındırılmıştır. Konuyla ilgili hadislerden bazıları şöyledir:

“Kişide olan (huyların) en şerlisi, tedirginlik veren cimrilik ve helak eden şiddetli korkaklıktır”¹⁴.

“İnsanların en şerlisi, kendisinden Allah adına bir şey istenen ancak vermeyendir”¹⁵.

¹⁰ Hadisin tamamı şöyledir: “İki dirhemi olan bir adam bunlardan birini alıp sadaka olarak verse (yani ona en çok ihtiyaçlı kendisi olduğu halde malının yarısını tasadduk etse), çok malı olan başka bir adam da malından yüzbin dirhem alıp sadaka olarak verse ihtiyaç sahibinin verdiği bir dirhem, zenginın verdiği yüzbin dirhemden sevapça daha üstündür”. Hadisi, Nesâî Zekât, 49 (V, 95), İbn Huzeyme, hadis no: 3443, İbn Hibban, hadis no: 3347, Hâkim Ebû Hüreyre’den nakletmiştir. Hakim hadisin Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu bildirmiş Zehebî de (I, 416) onun görüşüne katılmıştır.

¹¹ Müslim, İmâre, 163; Tirmizî, Fezâilü’l-cihâd, 2; Nesâî, Cihâd, 39; İbn Mâce, Cihâd, 7.

¹² Bu hadisi Tirmizî Ebû Hüreyre’den nakledip hasen olduğunu bildirmiştir (1350). Hakim de hadisi nakledip Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu bildirmiş Zehebî de (II, 68) onun görüşüne katılmıştır. Hakim’in rivayetinde “altmış yıl” ifadesi geçmektedir. Ahmed b. Hanbel de hadisi Ebû Ümame’den nakletmiştir. Ayrıca bk. Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, V, 281.

¹³ Hadisi Ahmed ve Taberânî Abdullah b. Hanzala’dan nakletmiştir. Ayrıca bk. Suyutî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 4193).

¹⁴ Hadisi Ebû Hüreyre’den Buharî *et-Tarih*’te ve Ebû Davud Sünen’de (Cihad, 21) nakletmiştir. (Bk. Suyutî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 4881).

¹⁵ Bu hadisi, Ahmed b. Hanbel, Buharî-Müslim, İbn Hibban ve Tirmizî İbn Abbas’tan nakletmiştir. (Bk. Suyutî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 4877).

“Ümmetimin en şerhileri, gevezeler, avurdunu şişirerek konuşanlar ve ayrıntıya girip sözü uzatanlardır. Ümmetimin en hayırlıları ise ahlakça en iyi olanlarıdır”¹⁶.

“İnsanların en hırsızı, ruku ve secdesini tam olarak yapmayarak namazından çalandır. İnsanların en cimrisi ise, selamda cimrilik yapandır”¹⁷.

Kur’an-ı Kerim de, yaratılışın aslı itibariyle insanlıkta eşit olsalar da, insanların aynı konumda olmadıklarını açıklanmıştır. Buna göre insanlar ilim ve amel bakımından oldukça farklı durumlardadırlar. Nitekim aşağıdaki âyetler bu duruma işaret etmektedir:

“Ey insanlar! Bakın biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık, ve sizi kavim ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyabilesiniz. Şüphesiz, Allah katında en üstün olanınız, O’na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır...”¹⁸.

“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”¹⁹.

“Bir mazeretleri olmadığı halde mücadeleden kaçınan müminler ile Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla çaba gösterenler bir olamaz: Allah, mallarıyla ve canlarıyla üstün çaba gösterenleri mücadeleden kaçınanlardan daha üstün bir mertebeye yüceltmıştır. Allah bütün (müminler)e nihaî güzellik vaat etmiş olmasına rağmen, Allah yolunda üstün çaba gösterenleri, (kendilerine) büyük bir mükâfat (vaat ederek) mücadeleden kaçınanlardan üstün kılmıştır. (Hesapsız) mertebelerle ve günahların bağışlanmasını ve rahmetini (vaat ederek); çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır”²⁰.

¹⁶ Hadisi Buharî, *el-Edebu'l-müfred*'de Ebû Hüreyre'den nakletmiştir. (Bk. Suyutî, *el-Câmiu's-sağîr*, 4861).

¹⁷ Bu hadisi Taberânî, *el-Evsat*'ta Abdullah b. Mugaffel'den rivayet etmiştir. Hadisin râvilerinin güvenilir olduğu bildirilmiştir. Bk. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 120; el-Hindî, Alâuddin Ali, *Kenzü'l-ummâl*, Beyrut 1993, VII, 450-451, hadis no: 19733).

¹⁸ Hucurat, 49/13.

¹⁹ Zümer, 39/9.

²⁰ Nisâ, 4/95-96.

“Nitekim, ne gören ile görmeyen bir olur; ne de aydınlık ile zifiri karanlık; ne (serinletici) gölge ile yakıcı sıcak; ve ne de yaşayan ile (kalben) ölmüş bulunan...”²¹.

“Biz, bu ilahî vahyi kullarımızdan seçtiklerimize miras olarak bahsettik; onlardan bazıları kendilerine zulmeder; bazıları (doğru ile eğri arasında) ara yolu tercih eder, bir kısmı da Allah’ın izni ile iyilikte başı çekenlerden olur: bu (ise) en büyük fazilettir!”²².

Böylece ameller gibi, insanların da farklılık gösterip birbirinden üstün olabildiğini görmekteyiz. Ne var ki, insanların üstünlükteki farklılığı, ancak ilim, amel, takvâ ve çalışıp çabalama ile olur.

ÜMMETİMİZİN ÖNCELİKLER FIKHINA BU GÜN OLAN İHTİYACI

ÜMMET ARASINDA ÖNCELİKLER TERAZİSİNİN BOZULMASI

Hayatımızın, maddî, manevî, fikrî, ictimâî, iktisadî, siyasî ve diğer yönlerine bakan birisi buralarda öncelikler terazisinin tamamen bozulduğunu görür.

Arap ve İslam ülkelerinin tamamında acayip ayrılmalar görmekteyiz. Sanat ve lüksle alakalı olan hususlar ilim ve öğretimle alakalı olanların tamamen önüne geçirilmiş. Gençlikle ilgili faaliyetlerde, beden eğitimine verilen önemin zihin eğitimine verilene öncelendiğini görmekteyiz. Sanki geçleri koruma ve onlara önem verme, sadece onların bedenî yönlerini korumaktan ibarettir. İnsan bedeniyle mi yoksa akli ve ruhuyla mı insan dır? Eskiden beri Ebu'l-Feth el-Büstî'nin şu meşhur kasidesini hafızamızda tutmaktayız:

Ey bedenine hizmet eden, onun hizmeti uğrunda ne kadar gayret gösteriyorsun

²¹ Fâtır, 35/19-22.

²² Fâtır, 35/32.

Kendisinde ziyan olan bir şeyden kâr mı bekliyorsun?

Ruha (nefse) yönel, onun faziletlerini kemale erdir

Zira sen bedenle değil, ancak ruh ile insansın!

Bundan önce biz Züheyr b. Ebû Selme'nin *Muallaka*'sındaki şu beyitlerini ezberlemiştik:

Bir yiğidin yarısı dili, diğer yarısı da kalbidir.

Ancak (bunlar olmayınca) ondan geriye ancak et ve kan şekli kalır.

Fakat bu gün görüyoruz ki, her şeyden önce insan, bedeni ve kasları ile insan sayılmaktadır.

Geçen yaz (1993'te) Mısır'ın her yerinde sadece ve sadece satışa sunulan bir oyuncudan bahsediliyordu. Kulüpler arasındaki pazarlıkta bu oyuncunun fiyatı artırıldı ve yediyüzellibin cüneyhe ulaştı!

Keşke onlar, bütün spor çeşitlerine, özellikle de insan kitlelerinin günlük hayatlarında faydalandıkları türlere önem verselerdi. Ancak onlar, yarışmalara, özellikle de belli kişilerin oynayıp diğerlerinin keyif duyup tezâhurat yaptığı futbola önem vermektedirler.

Toplumun yıldızları ve en parlak isimleri, âlimler, edebiyatçılar, fikir ve davet adamları değil, aksine "sanatçı" adı verdikleri erkek ve kadınlar, futbolcular ve benzerleridir. Gazete, dergi, televizyon ve radyolarda, herne kadar önemsiz olsa da, ancak bunlar, bunların yaptıkları, kahramanlıkları, maceraları ve haberleri konu edinilmektedir. Bunların dışında kalanlar ise tamamen gölgede, hatta sükut ve unutmaya vadilerinde kalmaktadır. Bir sanatçı öldüğünde yer yerinden oynar, gazete sayfaları ondan bahseden yazılarla dolar taşar. Fakat bir âlim veya edebiyatçı ya da büyük bir ilim adamı öldüğünde neredeyse onun ölümünü kimse hissetmez!

Malî açıdan bakıldığında; spor, sanat, tanıtım ve hakemin güvenliği için -ki buna yanlışlıkla "devlet emniyeti" adı vermektedirler- korkunç meblağlar ve mallar tedarik edilmektedir. Buna kimse itiraz edemez ve bütün bunların neden böyle olduğunun hesabını kimse soramaz.

Eğitim, sağlık, dînî kurumlar ve esas hizmetler kıt bütçe ayrılmasından şikayet edip, kendini geliştirmek ve çağdaş imkânlarla sahip olmak için bir takım taleplerde bulunduğu da bütçe imkanlarının elvermediği iddia edilmekte ve zorunlu ihtiyaçlar ile idare edilmesi söylenmektedir. Bu tavır, durumun şöyle olduğunu göstermektedir: Burada cimrilik, orada ise israf!

Nitekim İbn Mukaffa şöyle demiştir: “*Nerede israf varsa orada mutlaka zayi edilen bir hakkın olduğunu gördüm!*”.

Günümüzde Dindarların Önceliler Fıkını İhlali

Bu gün öncelikleri ihlal etmek, geniş müslüman kitlelerle veya onların yoldan çıkmışlarıyla sınırlı değildir. Aksine bizzat ve özellikle dindar olanların da öncelikleri ihlal ettiği vakidir. Bunun sebebi de, gerçek fıkıh ve doğru bilgi sahibi olmamalarıdır.

Şüphesiz ilim, amellerin tercihe şayan olanını olmayanından, üstün olanını olmayanından, sahihini fâsitinden, makbul olanını olmayanından, sünnet olanını bidat olanından ayıran ve din (şeriat) nazarında her amelin kıymetini ve pahasını biçen şeydir.

İlmin ışığından ve fıkın rehberliğinden mahrum olan kimselerin çoğu kere ameller arasındaki sınırları erittiklerini görmekteyiz. Bunun sonucunda amelleri birbirinden ayırmak mümkün olmamaktadır. Ya da bu gibi kimseler ameller hakkında dinin vermediği bir hüküm vermekte, böylece de ya ifrata veya tefrite düşmektedirler. İşte burada din, dinde aşırıya kaçanlar ve ondan uzak duranlar arasında zayi olmaktadır. Dinde aşırı giden kimselerin – samimi olmakla birlikte-, çoğu kere amellerin tercihe şayan olanını bırakıp tercih edilmeyenleri ile meşgul olduklarını, daha faziletli olandan habersiz olup, faziletçe az olana daldıklarını görmekteyiz.

Bir amel bir zaman daha faziletli iken başka bir zaman daha az faziletli, bir durumda tercihe şayan iken başka bir durumda tercih edilmez olabilir. Fakat söz konusu kimseler, ilim ve fıkıh ilgilerinin azlığı sebebiyle bu iki zaman arasındaki farkı anlayamaz ve iki durumu birbirinden ayıramazlar.

Kendi içlerinde samimi olan bazı Müslümanların, câmilerle dolu şehirlerde câmi yapmak için yardımda bulduklarını gördüm. Bu kişiler bazen yarım milyon, bir milyon veya daha fazla dolar veya cüneyh ödeme yükümlülüğü altına girmektedirler. Ancak bu meblağın bir mislini, yarısını hatta çeyreğini, İslam daveti için, küfür ve imansızlığa karşı koymak için, dinin yerleşmesi ve hâkim olması için veya yapacak adam bulunup da malî kaynağın bulunamadığı benzer büyük hedefler için talep ettiğin vakit seni dinleyen bir kulak ya da kabulle karşılayan bir cevap bulamazsın. Çünkü onlar adamlardan oluşan bir bina değil, taşlardan oluşan bir bina yapmaya inanıyorlar!

Her yılın hac mevsiminde oldukça çok sayıda zengin müslümanın istiyaklı bir şekilde nâfile hac yaptıklarını görmekteyim. Bunlar, ramazan ayında çoğu kez nâfile hacca bir de umre eklemekte ve bu konularda cömertçe harcama yapmaktadırlar. Bazen de fakir müslümanların bir kısmının masraflarını karşılayarak onları yanlarında arkadaş olarak getirmektedirler. Halbuki onların masraflarını karşılayıp getirdikleri fakir kimseleri Allah ne hac ile ne de umre ile yükümlü kılmıştır. Fakat bu masrafları yapanlardan, bir yıllık masrafin aynısını Filistin’de Yahudilerle veya Bosna-Hersek’te Sırplarla savaşmak, Endenozya’da veya Bangladeş’teki yahut diğer Asya ve Afrika ülkelerindeki Hristiyan misyonerliğine karşı yapılan mücadeleye destek sağlamak, bir davet merkezi kurmak, zamanı olan uzman davetçiler hazırlamak ya da telif-tercüme yapıp faydalı İslamî yayınlar oluşturmak için talepte bulunduğu zaman başlarını büktüklerini ve kibirli bir şekilde yüzlerini çevirdiklerini görürsün. Halbuki Kur’an’da açık bir şekilde dînî mücadeleye (cihada) ilişkin amellerin hac amellerinden daha faziletli olduğu ortaya konulmuştur. İlgili âyetler şöyledir:

“[Bir tek] hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram’ı onarıp gözetmeyi, Allah’a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda elinden gelen her türlü çabayı gösteren biri(nin üstlendiği görevler)le bir mi tutuyorsunuz? Bu (görevler) Allah katında hiç de denk değildir. Ve Allah (bile bile) zulmeden topluluğa asla hidayet vermez. (Ama) inanan, zulüm ve tökülük diyarını terk eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla her türlü çabayı gösteren kimseler (e gelince,) Allah katında en yüksek onur payesi onlarındır; ve onlardır, (sonunda) kazanacak olan! Rableri onları kendi katından (doğup gelen)bir rahmetle (kendi) kendi hoşnutluğuyla ve (nihayet) kendilerini kesintisiz bir doyum ve mutluluğun beklediği o hasbahçelerle müjdeliyor”²³.

Bu gibi kimselerin hac ve umreleri nâfile cinsindedir. Fakat küfür, imansızlık, dinsizlik ve bunların dayandığı dahilî ve haricî güçlerle mücadele, şu anda çağın farzı ve günümüzün gerekli olan görevidir.

Bundan yaklaşık iki sene önce hac mevsimi öncesi, tanınmış müslüman yazar arkadaşlarımızdan üstad Fehmi Hüveydî salı günü yayımlanan haftalık makalelerinin birinde müslümanlara açıkça şöyle diyordu: *Bosna’yu kurtarmak şüphesiz hac farizasından önce gelir!*

²³ Tevbe, 9/19-21.

Bu makaleyi okuyanların çoğu dinî ve fikhî yönden bu sözün doğruluk derecesini bana sordular. O zaman onlara dedim ki: Yazarın sözünün fikhî açıdan doğru ve muteber bir yönü vardır. Zira dinde yerleşik hale gelen kurala göre; *derhal yapılması istenen yükümlülükler, tehir edilebilenlerden önce yapılır*. Hac farızası ise tehir edilebilen bir yükümlülüktür. Çünkü bazı mezhep imamlarına göre hac, farz olduğu anda hemen yapılması gerekmeyen bir vecibedir. Fakat Bosna'nın bir taraftan açlık, soğuk ve hastalık felaketinden, öte yandan da maruz kaldığı toplu soykırımdan kurtarılması derhal yerine getirilmesi gereken, âcil, tehir kabul etmeyen ve ertelemeye tahammülü olmayan bir yükümlülüktür. Bu, halihazırda yapılması gereken bir yükümlülük olup bu gün bütün İslam ümmetine düşen bir görevdir.

Şüphesiz hac vecibesini yerine getirmek ve hac mevsimini boş geçirmemek de tartışma götürmez bir farzdır. Fakat bunu fazla masrafa katlanmaları gerekmeyen Mekke-Medine halkı ile onların etrafındakiler yerine getirebilir.

Bununla birlikte üstad Hüveydî'nin kasdettiği şeyin daha az sayıdaki kişi ile de gerçekleşebileceği görüşündeyim. Zira her yıl hac mevsiminde sıklıkla oluşmasına sebep olanların çoğu daha önce hac yapmış ve bu yükümlülüğünden kurtulmuş olan kimselerdir. Hacca gidenler içerisinde daha önce hiç hac yapmayanlar toplam hacıların %15'ten daha fazlasını oluşturmaz. Buna göre hacılar iki milyon civarında ise bunlar içerisinde normal olarak ilk defa hac yapanlar çoğu kere üçyüzünü aşmaz!

Keşke nâfile hac yapanlar –ki bunlar çoğunluğu oluşturmaktadır!- ve onlar gibi yıl boyu özellikle de ramazan ayında nâfile umre yapanlar hac ve umre haklarından vaz geçip bu iki yükümlülük için yapacakları masrafları Allah yolunda harcasalar. Yani bu imkânlarını, maddî ve manevî helake, zâlimce düşmanlığa maruz kalan, bütün hakları ihlal edilen, mahremiyetlerine dokunulan ve kökleri kurutulmak istenen müslüman erkek ve kadın kardeşlerini kurtarmaya tahsis etseler. İlerlemiş dünya (!) bu müslümanlara yapılanları duyup gördüğü halde hiç ses çıkarmamakta ve harekete geçmemektedir. Çünkü haklı olanın değil güçlü olanın galip olduğu kabul edilmektedir!!

Katar'da, diğer körfez ülkelerinde ve Mısır'da bazı samimi dindarlar tanıdım. Bunlar her yıl hacca gitmeye çok aşırı istek duyuyorlar. Tanıdığım

bazı kimseler de var ki, kırk yıldan beri, akraba, arkadaş ve ortaklarından oluşan ve çoğu kere yüz kişiyi bulan büyük bir grupla her yıl hacca gitmektedirler. Bir senesi bu gibi kimselere bu durumu hatırlatmıştım. Çünkü o zaman Endenozya'nın Teva şehrinde bulunuyordum. Orada Hristiyan misyonerlerinin yaptığı korkunç işleri ve müslümanların, eğitim, sağlık ve sosyal... alanlarda bunlara karşı müesseseler kurmalarının ne kadar âcil bir ihtiyaç olduğunu gözlemledim. Bu samimi kardeşlere şunları söyledim: “Ne dersiniz, bu sene hacı terk etmeye ve oraya yapacağınız masrafları misyonerliğe karşı harcamaya niyet etseniz. Bu çağrıya yüz kişinin katıldığını düşünelim. Her şahıs hac için on bin cüneyh harcadığına göre bu bir milyon cüneyh yapar. Bu da büyük bir projenin güçlü çekirdeğini oluşturabilir. Biz böyle bir işe başlasak ve bunu ilan etsek beklide bizi başkaları takip edecek, bizim de bize tabi olanların sevabı kadar sevabımız olacaktır”. Fakat bu kardeşler dediler ki: “Zilhicce ayı geldiğinde, bizde, hacca ve hac fiillerine karşı öyle aşırı bir istek oluşuyor ki, biz ona karşı koyamıyoruz, ruhlarımızın orada dönüp dolaştığını hissediyoruz, hac yapanlarla birlikte hac yaptığımız zaman kuşatıcı bir mutluluk duyuyoruz”.

Bu sözler, birisi tarafından daha önceleri Bişri Hafi'ye söylenenlerin aynısıdır. Şayet sağlıklı anlayışa, sadakatli bir imana sahip olursa ve Müslüman, öncelikler fikhinin anlamını kavrasa, hacca yapacağı masraflarla İslamî bir proje oluşturabilip yetimlerin geçimini sağladığında, açları doyurduğunda, hastaları tedavi ettirdiğinde, mültecileri barındırdığında, eğitimsizlere eğitim imkânı sağladığında veya işsizlere iş bulduğunda elbette daha büyük bir mutluluk duyacak ve daha güçlü bir haleti ruhiye yakalayacaktır.

Ben çok samimi gençler görmüşümdür. Bunlar tıp, mühendislik, ziraat, edebiyat ve nazarî ya da pratik eğitim veren diğer okullarda okuyorlardı. Bu okullarda da başarılı hatta en başarılı kimselerdi. Ama bunlar tebliğ, irşad ve davet için boş vakit yakalamak için hiç vakit geçirmeden fakültelerine sırtlarını döndüler ve üzülmeden oralara veda ettiler. Halbuki onların kendi uzmanlık alanlarında çalışmaları farz-ı kifâye olup terk edildiğinde ümmetin tamamı günahkâr olur. Ayrıca bunlar kendi işlerini en iyi şekilde yaptıklarında, niyetleri hâlis olduğunda ve Allah'ın koyduğu sınırları koruduklarında işlerinden dolayı ibadet ve cihad sevabı da alabilirler.

Her Müslüman kendi mesleğini terk ederse müslümanların yararına olan şeyleri kim yerine getirecek? Hz. Peygamber gönderildiği zaman ashabın her biri çeşitli işlerde çalışıyorlardı. Onların hiçbirinden İslam davetini yerine getirmesi için mesleğini terk etmesini istemedi. İster hicretten önce isterse sonra olsun, herkes kendi mesleğinde ve işinde kaldı. Onlar, cihad çağrısında bulunulduğunda, kolayda olsa zor da olsa Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşa koşarlardı.

İmam Gazali, kendi dönemindekileri, eğitim görenlerin çoğunluğunun fıkıh ve benzeri ilimlere yönelmeleri dolayısıyla yadırgamıştır. O dönem öyle bir dönem ki, müslüman memleketlerinde sadece Yahudi veya Hristiyan doktorlar var, müslüman kadın ve erkeklerin tedavisi onlara teslim, canlar ve mahremiyetler onların önüne konuluyor, oruç tutanın orucunu bozması ve yaralının teyemmüm yapması gibi dînî işlerle ilgili hükümler onlardan alınıyordu!

Başka kimseler de gördüm. Onlar da, kin kusan düşmanlarıyla, ondan hoşlanmayan ve bu konuda hırslı davrananlarla, İslam'dan korkan ve bu sebeple pusuda bekleyenlerle İslam'ın büyük savaşını ihmal ederek günlük mücadelelere girip cüzî ve ihtilafli meseleler yüzünden sert kavgalara tutuşuyorlar. Hatta Amerika, Kanada ve Avrupa gibi Batı memleketlerinde yaşayan müslüman azınlıklar ve göçmenler arasında da durum böyledir. Onların en mühim mesele olarak şu konulara emek verdiklerini gördüm: Saat sol kola mı yoksa sağ kola mı takılır? gömlek ve pantolan yerine beyaz elbise giymek vâcib midir, sünnet midir? kadının mescide girmesi helal midir, haram mıdır? Masada yemek yemek, yemek yerken sandalyede oturmak, kaşık çatal kullanmak kâfirlere benzeme hükmüne girer mi girmez mi? Ve bunlardan başka vakitleri yiyip bitiren, cemaatleri dağıtan, kin ve nefret meydana getiren ve gayretleri, çalışmaları zayi eden diğer meseleler. Çünkü bunlar hedefsiz gayretler ve düşmana karşı olmayan mücadelelerdir.

İbadetlerine sıkıca bağlı ve devamlı gençler gördüm. Bunlar da, âsi ve dinden sapmış olmalarını gerekçe göstererek, babalarına katı, analarına kaba, kız ve erkek kardeşlerine de merhametsiz davranıyorlardı. Bunlar söz konusu davranışları gösterirken, Yüce Allah'ın, müşrik olup çocuklarıyla şirk konusunda mücadele ediyor ve bütün güçleriyle onları İslam'dan saptırmaya çalışıyor olsalar bile, ana-babaya iyilikte bulunmayı tavsiye ettiğini unutuparlardı. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“(Anne-babana saygılı ol;) ama eğer senin şirk koşman (aklının ilahlık yakıştıramayacağı bir şeye benimle birlikte ilahlık yakıştırmam) için zorlarlarsa onlara uyma; (o durumda bile) onlara bu dünyada iyilikle davran...”²⁴.

Ana-babadan gelen ısrarlı gayretlere rağmen, ki Kur’an buna “şirke düşürme gayreti” adını vermiştir, yine de Kur’an onlara iyilikle muamele edilmesini emretmiştir. Çünkü ana-babanın çocuğu üzerinde öyle bir hakkı vardır ki, onu ancak Allah hakkı geçebilir. Bu sebeple Yüce Allah: “...(Öyleyse ey insan oğlu,) bana ve anne-babana şükret, (unutma ki) bütün yollar sonunda Bana ulaşır”²⁵. Fakat şirk konusunda onlara itaat etmek reddedilmiştir. Allah’a isyan olan konuda yaratılmışlara itaat olmaz. İyilikle muamele etmekten kaçış ve onu terk etme konusunda ise mazeret yoktur. Nitekim Yüce Allah yakın akrabaları gözetmeyi tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: “...Kendisi adına birbirinizden (haklarınızı) talep ettiğiniz Allah’a karşı sorumluluk bilinci duyun ve bu akrabalık bağlarını gözetin. Şüphesiz Allah, üzerinizde daimî bir gözetleyicidir”²⁶.

Gerileme ve düşüş çağlarında Müslümanların içine düştükleri ve bu gün de devam eden durum şöyledir:

1. Müslümanlar, ümmetin tamamını ilgilendiren ve farzı kifâye kabilinden olan hususları –büyük ölçüde- ihmal ettiler. Mesela, ilim, savaş ve sanayi alanlarında üstün başarı göstermek gibi, ümmeti, sadece iddia ve laf düzeyinde değil, gerçekten ve fiilen kendi işine sahip kılacak ve hâkimiyetini sağlayacak hususları ihmal etmişlerdir. Aynı şekilde, fıkhıta ve hüküm çıkarmada ictihad, İslam davetini yayma, özgür seçime ve beyata bağlı olan şura hükmünü yerine getirme, zâlim ve –dine düşman olması bir tarafa dursun!- İslam’dan sapan sultana karşı durma da ihmal edilmiştir.

2. Farzı ayın olan bazı hususları ihmal ettiler ya da onlara gereken değeri vermediler. Mesela, Kur’an’ın imana dair hususları anlatırken namaz ve zekâtтан bile önde tuttuğu iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma (*el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehyu ani'l-münker*) şeklindeki farzın durumu böyledir. Halbuki Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “Erkek ve

²⁴ Lokman, 31/15.

²⁵ Lokman, 31/14.

²⁶ Nisâ, 4/1.

kadın müminlere gelince, onlar birbirlerinin yakınlarıdır: (hep) iyi ve doğru olanın yapılmasını özendirir, kötü ve zararlı olanın yapılmasına engel olurlar; ve onlar namazlarında kararlı ve devamlıdırlar, zekatlarını verirler...’’²⁷. Aynı zamanda Yüce Allah iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı ümmetin en hayırlı olmasının birinci sebebi saymış ve şöyle buyurmuştur: “Siz, insanlığ (ın iyiliği) için çıkarılmış hayırlı bir topluluksunuz; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız...’’²⁸. Yüce Allah, bu farzın ihmalini, kendi Peygamberlerinin diliyle İsrailoğullarının lanetlenmesinin sebebi saymış ve şöyle buyurmuştur: “Hakikati inkâra şartlanmış bulunan şu İsrailoğulları (zaten) Davud’un ve Meryem oğlu İsa’nın diliyle lânetlenmişlerdir. Böyledir, çünkü onlar (Allah’a) isyan ettiler; hak ve adalet sınırlarını ihlalde ısrarcı davrandılar. Onlar birbirlerini yaptıkları iğrenç şeylerden vazgeçirmeye çalışmadılar: yaptıkları şey gerçekten ne kötü idi’’²⁹.

3. Rükünlerin bir kısmına diğerlerinden daha fazla önem verdiler. Mesela, orucu namazdan daha fazla önemsediler. Bu sebeple, ramazan gündüzünde özellikle köy ve taşrada orucunu bozan bir Müslüman erkek ve kadın göremezsin. Fakat Müslümanlar –özellikle de kadınlar- arasında namaza karşı tembellik gösterenler, ömrünü Allah’a rüku ve secde etmeden geçirenler bulunur. Yine insanların çoğu namaza zekâtтан daha çok önem vermektedirler. Halbuki Allah Kur’an’ın yirmisekiz yerinde bunları yan yana zikretmiştir. Hatta İbn Mesud şöyle demiştir: “Namaz kılmak ve zekat vermekle emrolunduk. Zekat vermeyenin namazı da yoktur!”³⁰.

Hız. Ebû Bekir şöyle demiştir: “Vallahi, namaz ve orucu birbirinden ayıranla savaşırım”³¹. Sahabe de zekat vermeyenlerle savaşılacağı konusunda icma etmiştir. Nitekim onlar peygamberlik iddiasında bulunanlar ve onlara tabi olan mürtedlerle savaşmışlardır. İslam devleti, fakirlerin hakkı için savaşan ilk devlettir!

²⁷ Tevbe, 9/71.

²⁸ Al-i İmrân, 3/110.

²⁹ Mâide, 5/78-79.

³⁰ Heysemî, Mecmau’z-zevâid’de (III, 62) nakletmiş ve şöyle demiştir: Bu sözü Taberânî el-Kebîr’de rivayet etmiştir, rivayetin sahih bir senedi vardır.

³¹ Ebû Hüreyre’den ittifakla naklolunmuştur. Bk. el-Lü’lüü ve’l-mercân, Hadis no: 13.

4. Bazı nâfilelere, farz ve vâciplerden daha fazla önem verdiler. Nitekim pek çok dindar kişide görülen durum budur. Onlar, zikir, tesbih ve evradı çok yaparlar fakat aynı önemi pek çok farza, özellikle de sosyal alanla ilgili olanlara vermezler. Mesela, ana-babaya iyilik, akrabaları ziyaret (*sıla-rahim*), komşuya iyilik ve yardım, güçsüzlere merhamet, yetim ve yoksulları koruma ve gözetme, çirkin ve yanlış şeylere karşı çıkma, sosyal ve siyasî zulme tepki gösterme gibi konulara tespih ve zikre verdikleri önemi vermezler.

5. Namaz ve zikir gibi, ferdî ibadetlere, cihad, fıkıh, insanların arasını düzeltme, iyilik ve takvada yardımlaşma, sabır ve merhameti tavsiye etme, adalet ve şuraya davet etme ve genel olarak insan haklarına, özel olarak da güçsüz insanlarınkine riayet etme gibi, faydası genel olan sosyal ibadetlerden daha çok itina gösterdiler.

6. İnsanların çoğu, usul (ilke/esas) ile ilgili meseleleri ihmal edip furû (ayrıntı) ile ilgili amellere önem verdiler. Halbuki önceki âlimler şöyle demiştir: “Usulden mahrum olan maksada ulaşamaz”. Bu gibi kimseler binanın esası durumunda olan akîde, iman, tevhit ve dini sadece Allah’a mahsus kılma gibi hususlardan habersiz oldular.

7. Bozulma ve sarsıntının olduğu hususlardan biri de şudur: İnsanların çoğu, yaygınlaşan haramlara karşı veya zâyî edilmiş farzlar uğruna mücadele vermekle meşgul olmaktan çok, mekruh veya şüpheli şeylerle uğraşmaktadırlar. Aynı şekilde, haramlığı kesin olan mesele dururken, haramlığı veya helalliği tartışmalı hususlarla meşgul olunmaktadır. Fotoğraf çekilmek, şarkı söylemek, peçe takmak vb. ihtilafli meselelere meraklı insanlar da vardır. Sanki bunların etrafı ateşli/iltihaplı sahalarda dönüp dolaşmaktan ve bu konularda insanları zorla kendi görüşlerine sevketmekten başka işleri yok. Halbuki bunlar, ümmetin varlığı, gidişatı ve harita üzerinde kalmasını ilgilendiren büyük hedeflere dair olan meselelerden habersizdirler.

Konuyla ilgili hususlardan biri de şudur: İnsanların çoğu, helak edici büyük günahlardan haberdar olmadıkları halde, küçük günahlara tepki göstermeye yönelmişlerdir. Bu helak edici büyük günahlar dinle ilgili olduğu gibi, sosyal konularla ilgili de bulunabilir. Dînî olanların bazı örnekleri şunlardır: Büyücülük, büyü, kehânet, kabirleri mescit ve adak haline getirme, ölümlere kurban kesme, ölümlerden medet umma, onlardan ihtiyaçlarını yerine getirmelerini ve sıkıntıları defetmelerini isteme ve tevhit inancının safiyetini

bozan diğer meseleler. Helak edici büyük günahların sosyal alanla ilgili bazı örnekleri ise şunlardır: Şûrâ ve sosyal adaleti zâyi etmek, hürriyeti, insan haklarını ve insan saygınlığını yok etmek, işi ehlinden başkasına teslim etmek, seçimlere şâibe karıştırmak, ümmetin servetini yağmalamak, soy-sop ve tabaka imtiyazını kabul etmek ve helak edici israf ve lüksün yaygınlaşması.

Öncelikler kıstasını belirlemede kendisine bugün isabet eden bu büyük bozulma sonucunda ümmetimiz, büyük şeyleri küçültmeye, küçükleri büyütmeye, önemsizi önemli görmeye, önemliyi basite almaya, ilkin yapılması gerekeni sona, sonda yapılması gerekeni başa almaya, farzları ihmal edip nâfilelere düşkünlük göstermeye küçük günahlardan korunma konusunda dikkatli olmaya, büyük günahları önemsememeye, ihtilafli konulardan ötürü kavgaya tutuşmaya ve hakkında görüş birliği bulunan meselelerin zâyi edilmesi karşısında sükut etmeye başladı... Bütün bunlar, bugün ümmeti “öncelikler fikhı”na şiddetle ihtiyaç duyar hale getirdi. Hatta bu fikh ümmet için son derece zarûrî bir hal aldı. Bu fıkha başlanması, onun gözden geçirilmesi, bu konuda tartışma ve diyalogun oluşması ve bunun ortaya konulup vuzuha kavuşturulması için böyle bir ihtiyacın duyulması gerekir. Bunun sonucunda da, ümmetin akli ika olacak, kalbi tatmin olacak, basireti aydınlanacak, bundan sonra da iradesi hayır işlere ve işlerin en hayırlısına yönelecektir.

[II]

ÖNCELİKLER FIKHİNİN DİĞER FIKIH ÇEŞİTLERİYLE İLİŞKİSİ

ÖNCELİKLER FIKHİNİN DENGELER FIKHIYLA İLİŞKİSİ

Öncelikler fikhı, diğer fikh çeşitleriyle de ilgilidir. Daha önce yazdığımız kitapların bir kısmında bu konuda kısmen malumat vermiştik.

Öncelikler fikhı'nın “Dengeler Fikhı” (*Fikhu'l-muvâzenât*) ile irtibatı vardır. Ben “*İslamî Hareketin Öncelikleri*” adlı kitabımda bu konudan bahsettim ve orada İbn Teymiyye'den faydalı sözler naklettim.

“*Dengeler Fıkhi*”nın dayandığı en önemli unsurlar şunlardır:

1. Maslahatlar, menfaatlar veya meşru nimetler arasında denge kurmak.
2. Mefsedetler, zararlı şeyler, yasak olan şerli şeyler arasında denge kurmak.
3. Çatışma olması durumunda maslahatlar, mefsedetler veya meşru nimetler ve şerli şeyler arasında denge kurmak.

Maslahatlar Arasındaki Denge

Dengeler fıkhi'nın birinci kısmında yer alan maslahatlar kısmında, dinin öngördüğü maslahatların tek aşamalı olmadığını görmekteyiz. Aksine, usul-i fıkıh bilginlerinin ortaya koyduğu gibi, bunlar *zarûriyyât*, *hâciyyât* ve *tahsîniyyât* olmak üzere üç temel aşama şeklindedir:

Zarûrî maslahatlar; kendileri olmadan yaşama imkânı bulunmayan şeylerdir.

Hâcî maslahatlar; kendileri olmadan da yaşanabilen ancak zorluk ve meşakkat çekilen hususlardır.

Tahsînî maslahatlar ise; hayatı güzelleştiren ve süsleyen şeylerdir. Örfte biz bunlara “*kemâliyyât*” adı veririz.

Dengeler fıkhi, buna bağlı olarak da *öncelikler fıkhi*, *zarûriyyâtı hâciyyata* ve elbetteki *tahsîniyyâta* ve *hâciyyâtı* da *tahsîniyyâta* ve *mükemmilâta* takdim etmemizi gerektir. *Zarûriyyât* da kendi içinde farklılık arzeder. Alimlerin zikrettiğine göre bunlar beş tanedir: Din, can, nesil, akıl ve mal. Bazıları bunlara altıncı olarak bir de ırzı eklemişlerdir.

Din, *zarûrî maslahatların* ilki ve en önemlisi olup diğer *zarûrî maslahatların* tamamından önce gelir. Can da diğerlerinden önceliklidir. Maslahatlar arasında bir denge sıralaması yapıldığında şöyle denilir: Kesin olan maslahat, zan ve şüpheye dayalı olanın, büyük olan küçük olanın, toplumunki ferdin, çok olan azın, devamlı olan sonradan ortaya çıkan, geçici ve bitecek olanın, esas ve öz olan, şekil ve ayrıntı kabilinden olanın, ileride gelecek güçlü maslahat halihazırdaki zayıf maslahatın önüne alınır.

Hız. Peygamber'in Hudeybiye barışında, öz, esas ve geleceğe yönelik maslahatları, bazı insanların teşebbüs ettiği şekli ve itibarı maslahatlara tercih ettiğini görmekteyiz. Zira o, ilk etapta müslüman toplumun zararına olduğu ve onların aşağılanmasına razı olduğu hissini veren bazı şartları kabul etmişti. Alışılmış şekildeki besmelenin anlaşma belgesinden silinip

yerine “bismikellahümme” yazılmasına ve Hz. Peygamber’in ismine bitişik olarak yazılan “Muhammedurresûlullah” ifadesinin silinip yerine “Muhammed b. Abdullah” ile yetinilmesine rıza göstermişti! Bununla Hz. Peygamber, İslam davetini yaymak ve dünya krallarıyla muhatap olmak için bir zaman kazanmak istemişti. Şüphesiz Kur’an bu durumu “Apaçık bir fetih”³² olarak isimlendirmişti. Bunun örnekleri çoktur.

Mefsedetler veya Zararlı Şeyler Arasındaki Denge

Maslahatlar gibi, ikinci kısımda yer alan mefsedet ve zararlı şeylerin de farklılık arzettiğini görmekteyiz. Buna göre, zarûrî bir maslahatı işlevsiz bırakan bir mefsedet, hâcîyi işlevsiz bırakanla, hâcîyi işlevsiz bırakan da tahsînîyi işlevsiz bırakanla aynı değildir. Aynı şekilde mala zarar veren mefsedet cana zarar verenle, bu ikisine zarar veren de din ve inanca zarar verenle aynı değildir.

Mefsedetler hacim, sonuç ve tehlike bakımından da farklılık arzederler. Buradan hareketle İslam hukukçuları (*fukahâ*), bunların en önemli hükümlerini tespit eden bir takım kurallar oluşturmuşlardır. “*Zarar ve mukâbele bi’z-zarar yoktur*”, “*İmkân nisbetinde zarar giderilir*”, “*Zarar kendi gibi ya da kendisinden büyük bir zararla giderilmez*”, “*İki zararın en hafifi ve iki şerrin en ehveni işlenir*”, “*Daha büyük zararı defetmek için daha küçük olana katlanılır*”, “*Genel zararı defetmek için özel zarara katlanılır*”, şeklindeki kurallar bunlardan bazılarıdır.

Çatışma Anında Maslahat ve Mefsedetler Arasında Denge Kurmak

Herhangi bir işte maslahat ve mefsedet veya zarar ve menfaat birlikte bulunduğu zaman bunların arasında karşılaştırma yapıp gâlip ve çoğunluk olana itibar etmek gerekir. Çünkü bir şeyin çoğunluğu o şeyin tamamının hükmünü alır. Bir şeyde bulunan mefsedet, menfaat ya da maslahattan fazla veya gâlip olunca, mefsedeti gâlip olduğundan, taşıdığı az menfaat dikkate alınmadan, o şeyin yasaklanması gerekir. Şarap ve kumar meselesinde sorulan soruya cevap verirken Kur’ân’ın zikrettiği de budur. İlgili âyet şöyledir: “*Sana şarap (sarhoşluk veren şeyler) ve kumar hakkında sorarlar. De ki: “Onların her ikisinde de hem büyük bir kötülük hem de insanlar için*

³² Fetih, 48/1.

*bazı yararlar vardır; ancak yol açtıkları kötülük sağladıkları yarardan daha büyüktür...*³³. Aksi durumda yani bir şeydeki menfaat daha büyük ve gâlip olunca, taşıdığı az mefsedet hesaba katılmayıp o şey câiz ve meşru sayılır. Bu konuyla ilgili önemli kurallardan biri şudur:

“Mefsedeti bertaraf etmek maslahatı elde etmeden önce gelir”. Bu kuralı tamamlayan önemli bir kural daha vardır ki o da şöyledir:

“Büyük maslahat yüzünden küçük mefsedet bağışlanır”, “Devamlı maslahat sebebiyle sonradan ve geçici mefsedet bağışlanır”, “Şüpheli olan mefsedet dolayısıyla kesin olan bir maslahat terk edilmez”.

Bu dengeler fıkhı pratik hayatta özellikle de siyaset-i şeriyye konusunda büyük bir öneme sahiptir. Çünkü esasen siyaset-i şeriyye dengeler fıkhına dayanır. Aynı zamanda bu, öncelikler fıkhı için de oldukça mühimdir.

Maslahat ve Mefsedetlerin Nasıl Bilineceği

Gözetilecek maslahatlar ya dînî, ya dünyevî veya hem dînî hem de dünyevîdir. Şüphesiz mefsedetler de böyledir. Bunların her birinin akıl veya din ya da her ikisi kanalıyla bilinme yolları vardır.

İzzüddin b. Abdisselam’ın Bu konudaki Sözleri

İbn Abdisselam kitabında “maslahat ve mefsedetlerin ve bunlar arasındaki farklılıkların bilinmesi” konusunda özel bir başlık açmıştır. Eşsiz kitabı “*Kavâidu’l-ahkâm fi masâlihi’l-enam*”da onun söyledikleri oldukça önemlidir. O şunları söylemektedir:

“Dünya maslahatlarının ve mefsedetlerinin çoğu akılla bilinir. Bunlar da dînî hükümlerin çoğunu oluşturur. Çünkü dînî bir hüküm gelmeden önce sırf maslahat olan hususları elde etmenin ve sırf mefsedet olanları insandan ve başka varlıklardan bertaraf etmenin iyi ve övgüye layık bir şey olduğunu aklı olan her insan bilir. Maslahatların en tercihe şayan olanına öncelik vermek, mefsedetlerin en kötü olanını defetmek, maslahatların tercih edilenini tercih edilmeyenin önüne almak ve gâlip olan mefsedeti defetmeyi makbul olmayan maslahatın önüne geçirmek de iyi ve övgüye layıktır. Filozoflar ve dinler can, mal, ırz ve namusların dokunulmaz olduğunda, söz ve amellerin en üstün olanını elde etme konusunda görüş birliği etmişlerdir. Bunların bir

³³ Bakara, 1/219.

kısımında görüş ayrılığı bulunsa da, gâlip olan şu ki, görüş ayrılığı eşitlik ve üstünlükteki ihtilaf yüzündendir. Bir hususta mefsedet ve maslahat eşit halde bulunduğu zaman insanlar bunun içinden çıkamaz. Farklılık ve eşitliği belirlemede karar veremedikleri zaman beklerler. Doktorlar da böyledir. Çünkü onlar da, iki hastalıktan en düşük seviyede olanını geri bırakıp daha büyük olanını defederler. İki sağlık ve selametten hangisi en yüksek seviyede ise onu elde eder, en düşük seviyede olanın ellerinden çıkmasına aldırılmazlar. Eşitlik ve farklılık bulunması durumunda işin içinden çıkamazlarsa bir işlem yapmayıp beklerler. Zira tıp da din gibi, selamet ve âfiyete yönelik maslahatları elde etmek, hastalık ve zarar veren mefsedetleri defetmek, maslahatlardan mümkün olanı elde etmek, mefsedetlerden de defedilmesi imkân dahilinde olanı defetmek için vazedilmiştir. Mefsedetlerin tamamını defetmek veya maslahatların tamamını elde etmek mümkün olmazsa, mertebeleri de aynı ise tercihte bulunulur. Mertebeleri farklı ise tercih edilecek olan biliniyorsa o tercih edilir, bilinmiyorsa hüküm vermeden ve tercih yapmadan beklenir. Bu konuda din neyi öngörmüşse tıp da onu öngörmüştür. Zira her ikisi de kulların yararına olan şeyleri (maslahatları) elde etmek ve zararına olanları (mefsedetleri) defetmek için oluşturulmuş sistemlerdir.

Dinî maslahatlarda, tercihe şâyan olan ortaya çıkıncaya kadar durup beklemek varken beklemeden tercihe yönelmek câiz değildir. Aynı şekilde tercih edilecek husus ortaya çıkıncaya kadar beklemek gerekirken beklemeden tercihe yönelmek câiz olmaz. Bu prensibin dışına çıkanlar genelde elverişli olanı, daha elverişli olanı, fâsit olanı ve daha da fâsit olanı bilmeyenlerdir. Zira tabiatlar doğruyu anlayacak kabiliyette yaratılmıştır. Onun dışına ancak, azgınlığı baskın gelen câhil ya da geri zekalılığı fazla olan ahmak çıkar. Mesela, kâfirlerden hayvan boğazlamayı haram sayanlar bu konuda hayvanın yararını (maslahatını) hedeflemiş ve doğrudan sapmışlardır. Zira böyle yapmakla onlar, sıradan bir canlının yararını üstün canlı olan insan yararının önüne geçirmişlerdir. Şayet bunlar cehalet ve boş heveslerden canlarını kurtarmış olsalardı elbette daha iyi olanı daha değersiz olanın önüne geçirecekler, çirkin olana sarılarak daha çirkin olanı bertaraf edeceklerdi. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “...Allah’ın

saptırdıklarını kim doğru yola sevkedebilir ve (bu işte) kim onlara yardım edebilir?”³⁴. Allah kimi başarıya ulaştırır ve yanlışla düşmekten korursa onu, en ince ve en değerli gerçeklerin farkına vardırır, farkına vardığı şeylerin gereği ile amel etmeye onu muvaffak kılar ve o kişi kurtulmuş olur. Ancak bu gibilerin sayısı ne kadar da azdır. Şâir şöyle demiştir:

Biz onları az sayardık, meğer saydığımızdan da azmışlar!

Hükümler konusunda müctehidlerin durumu da böyledir. Allah, başarıya ulaştırıp hatalardan koruduğu müctehidi tercihe şâyan delillerden haberdar kılar, ona doğruyu buldurur. Onun mükafatı niyetine ve isabet oranına göredir. Tercihe şâyan olanı bulamayan müctehidin durumu böyle değildir. Zira onun mükâfatı da niyetine ve ictihadına göredir, hata ve kusurları affedilir. Bu hataların en büyüğü ise usulle ilgili olanlardır.

Bilmiş ol ki, daha yararlı (*aslah*) olanı iyi olana tercih etme ve daha kötü olanı kötü olandan önce defetme anlayışı, âlemlerin Rabbi tarafından insanların tabiatına yerleştirilmiş bir şeydir. Nitekim bu kitapta bu hususu zikrettik. Buna göre küçük bir çocuk lezzetli ve daha lezzetli bir şeyi seçme arasında serbest bırakılsa elbette daha lezzetliyi, fels³⁵ ile dirhemi seçme arasında serbest bırakılsa dirhemi, dirhem ve dinar arasında seçim yapması için serbest bırakıldığında da elbette dindarı seçer. İyi olanı daha iyi olanın önüne ancak, daha iyi olanın değerini bilmeyen câhil ya da iki mertebe arasındaki farka bakmayan yoldan çıkmış görmezlikten gelen kişi alır³⁶.

Ahirete yönelik maslahat ve mefsedetler ise ancak nakil yoluyla bilinir. Her iki dünyanın maslahat ve mefsedetleri farklı mertebelerdedir. Bunların bir kısmı söz konusu mertebenin en üst seviyesinde bir kısmı ise en alt noktasındadır. Bir kısmı da her iki noktanın ortasındadır. Ortada bulunanlar, “üzerinde görüş birliği edilenler” ve “görüş ayrılığına düşülenler” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Emredilen her hususta hem dünyaya hem de âhirete ya da bunlardan birine yönelik bir maslahat, yasaklanan her hususta da dünya ve âhirete veya bunlardan birine ait bir mefsedet bulunmaktadır. Ürün olarak en güzel

³⁴ Rûm, 30/29.

³⁵ **Fels:** Altın ve gümüş dışındaki madenlerden yapılan ayarı ve değeri düşük paralardır. **Dirhem**, gümüş, **dinar** ise altın paradır.

³⁶ İzzüddin b. Abdisselâm, *Kavâidu'l-enâm fi mesâlihi'l-enâm*, I, 5-7.

maslahatları veren kazanma şekli, amellerin en faziletlisidir. Mefsedetlerin en çirkinini doğuran kazanma şekli ise amellerin en rezilidir. İrfan, iman ve Allah'a itaattan daha yararlı bir mutluluk, Allah'ı bilmemekten, küfür, fiske ve isyandan daha kötü azgınlık yoktur.

Ahiretin sevabı, maslahatların gâlip olmasındaki farklılığa göre, azabı da mefsedetlerin gâlip olmasındaki farklılığa göre değişir. Kur'an'ın en büyük maksadı, maslahatları ve onlara götüren yolların kazanılmasını emretmesi, mefsedetleri ve onlara götüren yolların kazanılmasını da engellemesidir. Dünyanın maslahat ve mefsedetleri âhiretinkilere kıyas edilemez. Çünkü âhiretin maslahatları cennetlerin ebediliği, Yüce cemalini seyrederek Allah'ın rızasını kazanmaktır. Ahiretin ne kadar da müthiş ebedî nimeti vardır! Ahiretin mefsedetleri ise, cehennemlerde ebedî olarak kalmak ve Yüce cemalini seyretmekten mahrum kalarak Allah'ın gazabına uğramaktır. Ahiretin azabı ne kadar da acıdır!

Maslahatlar mübah, mendûb ve vâcib olmak üzere üç çeşittir. Mefsedetler ise mekruh ve haram olmak üzere iki kısımır.

Dünya ve Ahiretin Maslahat ve Mefsedetlerinin Nasıl Bilineceği

Dünya ve âhiretin maslahatları ve mefsedetleri ve bunlara götüren yollar ancak din kanalıyla bilinir. Bunlardan birinin durumu gizli kalırsa dînî delillerden yani kitap, sünnet, icma, muteber kıyas ve sahih istidlal'den elde edilir. Dünya maslahatları, mefsedetleri ve bunlara götüren yollar ise zorunlu bilgiler, tecrübeler, âdetler ve muteber zanlardan hareketle bilinir. Bunlardan biri gizli kalırsa biraz önce zikredilen kendi delilleri yoluyla bilinir. Münasip vasıfları, maslahat ve mefsedetleri, bunların tercih edilen ve edilmeyenlerini bilmek isteyen, konuyla ilgili dînî bir bilgisi yoksa, meseleyi aklına arz etsin, sonra da hükümleri buna dayandırsın. Hemen hemen bütün hükümler bu yolla öğrenilebilir. Ancak Allah'ın kullarını ibadet olarak yükümlü tuttuğu (*taabbudî*), maslahat ve mefsedetine vâkıf kılmadığı hükümler bunun dışındadır. Akıl yoluyla amellerin iyi ve kötü olanı bilinir. Halbuki Allah iyi amellerin maslahatlarını celbetmek, kötülerin çirkinliğini de defetmek zorunda değildir. Aynı şekilde Allah için bir şey yaratmak, rızık vermek, yükümlü tutmak, sevap ve azap vermek zorunlu değildir. Ancak Allah, kullarına bir lütuf olarak, iyi amellerin maslahatını celbeder ve kötünün de çirkinliğini bertaraf eder.

Kavâidu'l-Ahkâm Kitabı'nın Yazılmasındaki Maksat

İzzüddin b. Abdisselam bu adı verdiği kitabını yazış maksadını şöyle açıklamıştır:

“Bu kitabı yazmaktan maksat, kullar elde etmeye gayret etsin diye, ibadet, muâmelât ve diğer tasarrufların taşıdığı maslahatları açıklamak; bertaraf etmeye çalışsınlar diye, muhâlif hükümlerin maksatlarını açıklamak; bilgilensinler diye ibadetlerin maslahatlarını; maslahatların birbirine öncelikli olanını, mefsedetlerin birinin diğerinden sonraya bırakılanını, kulların güçlerinin yetmediği ve yapmalarına imkân olmayan hususları değil de, kendi kazanma ve kudretleri dahilinde olanları açıklamaktır. Dinin (şeriatın) tamamı maslahattır; çünkü şeriat, ya mefsedetleri defeder veya maslahatları celbeder. Allah'ın “Ey iman edenler!” dediğini duyduğun zaman bu çağrıdan sonra yapılan tavsiyeyi düşünürsün bakarsın ki, ya seni bir hayra teşvik ediyor veya seni bir şerden caydırıyor ya da aynı anda hem hayra teşvik ediyor hem de şerden sakındırıyor. Yüce Allah kitabında, mefsedetlerden kaçınmaya teşvik olsun diye bazı hükümlerin mefsedetlerini, maslahatları yapmaya teşvik için de bazı hükümlerin taşıdığı maslahatları açıklamıştır”³⁷.

Öncelikler Fıkhının Makâsıd Fıkhı ile Alakası

Öncelikler fıkhı'nın, “Şeriatın Maksatları Fıkhı” (*Fıkhı makâsıdı's-şeri'a*) ile de irtibatı vardır. Dinin bütün hükümlerinin bir gerekçesi olduğu ve söz konusu hükümlerin görünen kısımlarının arkasında dinin gerçekleştirmeyi hedeflediği bir takım maksatların bulunduğu hususunda görüş birliği bulunmaktadır. Zira Allah'ın isimlerinden biri de “el-Hakîm”dir. Bu isim Kur'an'da doksan küsur defa tekrar edilmiştir. Hakîm; boş, anlamsız ve gelişigüzel hüküm koymayan ve aynı zamanda boş ve anlamsız şey yaratmayan demektir. Allah'ı böyle şeylerden tenzih ederiz. Dindeki sırf taabbudî (manası ve gerekçesi akılla bilinemeyen) hükümlerin bile bir gerekçesi vardır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim ibadetleri bizzat gerekçelendirmiştir. Mesela namazla ilgili olarak, “...çünkü namaz, (insanı) çirkin fiillerden ve akla ve sağduyuya aykırı olan her türlü şeyden

³⁷ İbn Abdisselam, I, 5-11.

alıkoyar....”³⁸ derken, zekat konusunda, “*onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıttıp yüceltirsin....*”³⁹ buyurmuş, oruç hakkında, “... *umulur ki Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursunuz*”⁴⁰ açıklama yapmış ve haccin hikmetini anlatırken de “...*bunun kendilerine sağlayacağı yararları yakinen görmeleri ve Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah’ın ismini anmaları için...*”⁴¹ buyurmuştur.

Allah’ın dini konusunda derin bilgi (fıkıh) sahibi olmanın güzelliklerinden birisi, dinin getirdiği yükümlülüklerin maksadını anlamamızdır. Böylece söz konusu hükümleri gerçekleştirmeye çalışır, dinin hedef ve maksatları ile ilişkisi olmayan hususlarda kendimize ve diğer insanlara zorluk çıkarmamış oluruz.

Buradan hareketle, günümüzde bütün bölgelerde, hatta şehirli ve göçebe olmayanlar için bile, fitr sadakasının belli yiyecek maddelerinden verilmesinin zarurî olduğu konusunda katı davranmaya bir gerekçe görmüyorum. Söz konusu sadakadan maksat, bu yiyecek maddelerinin bizzat kendisi değildir. Maksat, dolaşıp bir şeyler istemenin şanına yakışmadığı bu bayram gününde fakirleri bu işten kurtarmaktır.

Aynı şekilde, hacda şeytan taşlamanın zevelden önce yapılması konusunda da katı davranılmasını anlamlı bulmuyorum. Geçen yıllarda hac mevsiminde olduğu gibi, bu vakitte şeytan taşlamanın çok büyük kalabalığa ve yüzlerce kişinin ölmesine yol açması göstermektedir ki, bizzat bu vakitte şeytan taşlamanın dinde hedeflenmiş bir emir olduğuna işaret eden bir şey yoktur. Aksine maksat, Allah’ı anmaktır. Kullardan istenen ise kolaylık ve zorluğu kaldırmaktır.

Burada önemli olan, sâbit maksatlarla değişen vesileleri birbirinden ayırt etmektir. Birinciler konusunda demir kadar katı, ikinciler hususunda ise ipek kadar yumuşak oluruz. Bu hususu “*Keyfe Nete’âmelu Ma’a’s-sünneti’n-nebeviyye*”⁴² adlı kitabımızda izah etmiştik.

³⁸ Ankebût, 29/45.

³⁹ Tevbe, 9/103.

⁴⁰ Bakara, 2/183.

⁴¹ Hac, 22/28.

⁴² “Sünnetin değişen vesileleri ile sâbit hedeflerinin ayırt edilmesi” bölümüne bk. Bu kitap, Bünyamin Erul tarafından *Sünneti Anlamada Yöntem* adıyla Türkçe’ye çevrilmiştir.

Öncelikler Fıkhu'nun Nass Fıkhu İle Alakası

Şüphesiz öncelikler fikhının, “Dinin Cüzî Nasslarının Fıkhu” (*Fıkhu nusûsi 'ş-şerî'ati'l-cüziyye*) ile de irtibatı vardır. Çünkü cüzî nasslar ile küllî (genel) maksatlar ve genel kurallar arasında bir ilişki vardır. Cüzî hükümler küllîlere, ferî hükümler ise asıl hükümlere arz olunur. Burada katî-zannî ve muhkem-müteşâbih hükümler arasında bir ayırım yapmak, zannîyi katînin, müteşâbihi ise muhkemin ışığında anlamak gerekir.

Sünneti anlamak için böyle bir fıkha daha fazla ihtiyaç vardır. Çünkü sünnet, detaya girdiği ve pek çok cüzî hükme ve uygulamaya temas ettiği için onu anlamada Kur'an'a göre daha çok karışıklıklar olmaktadır. Ayrıca sünnet içerisinde hüküm koymaya (teşri') yönelik olanlar bulunduğu gibi, -ki bunlar temel prensip niteliğindedir- hurma aşılama hadisinde olduğu gibi, hüküm koyma niteliği taşımayanlar da vardır. Sünnetin içerisinde dâimî teşrî şeklinde olanlar, geçici teşrî niteliği taşıyanlar, genel ve özel teşrî tarzında olanlar da vardır. Araştırmacı âlimler bu konularda geniş açıklamalar yapmışlardır. Biz de bu konuyu, *Merkezu buhûsi's-sünneti ve's-sîreti'nebeviyye (Sünnet ve Siret Araştırma Merkezi)*'nin dergisindeki sohbetimizde “Sünnetin hüküm koyucu yönü”nden bahsederken ve “*es-Sünnetü masdaran li'l-ma'rifeti ve'l-hadâra*”⁴³ adlı kitabımızda açıkladık. Geniş bilgi almak isteyen oralara baksın...Başarıya ancak Allah ulaştırır.

[III]

NİTELİĞİ NİCELİĞİN ÖNÜNE GEÇİRMEK

Dinen mühim olan önceliklerden biri de, niteliği ve karakteristik özellik taşıyanı niceliğin ve hacmin önüne geçirmektir. Zira sayı çokluğuna ve hacim büyüklüğüne değil, nitelik ve özelliğe itibar edilir. Nitekim Kur'an, aklını çalıştırmayan, bilmeyen, inanmayan ve şükretmeyenlerden oluşan çoğunluğu pek çok âyetinde yermiştir. İlgili âyetlerden bir kısmı şöyledir:

⁴³ Bu kitabı, Katar Üniversitesi'ndeki *Merkezu buhûsi's-sünneti ve's-sîreti'nebeviyye* yayımlamıştır. Kitap Medeniyet Kaynağı Olarak Sünnet adıyla Özcan Hıdır tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir.

“...Aksine onların çoğu aklını çalıştırmaz”⁴⁴, “...Fakat insanların çoğu bilmez”⁴⁵, “...Ne var ki, insanların çoğu inanmaz”⁴⁶, “...Fakat insanların çoğu şükretmez”⁴⁷, “...Şayet yeryüzündekilerin çoğuna itaat etsen seni Allah’ın yolundan saptırırlar”⁴⁸.

Aynı zamanda Kur’an, imanlı, amel eden ve şükreden azınlığı övmektedir. Nitekim bazı âyetlerde şöyle buyurulmuştur: “...Ancak iman edip Sâlih amel yapanlar hariç, böylesi de ne kadar az!”⁴⁹, “...Kullarım arasında hakkıyla şükredenler çok azdır”⁵⁰, “Ve yer yüzünde azınlıkta ve çaresiz olduğunuz; insanların sizi kapıp götürmesinden korktuğunuz günleri hatırlayın..”⁵¹, “Fakat, ne yazık ki, (yok ettiğimiz) sizden önceki kuşaklar arasından, yeryüzünde yozlaşmaya karşı çıkan (doğru yolu izledikleri için) kendilerini kurtardığımız küçük toplulukların dışında –akıl/izan ve erdem sahibi kimseler çıkmadı...”⁵².

Bundan dolayı mühim olan insanların sayıca çokluğu değil, sâlih müminlerin fazla olmasıdır.

Pek çok kişi Hz. Peygamber’in şu hadisini zikreder: “Evlenin, çoğalın, zira diğer ümmetler karşısında sizin çokluğunuzdan iftihar ederim..”⁵³. Fakat Hz. Peygamber, diğer ümmetler karşısında kendi ümmetinin câhilleri, fâsıkları (ahlaksızları ve günahkârları) ve zâlimleriyle değil, ancak iyileri, sâlih amel yapanları ve faydalı olanlarıyla iftihar edecektir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İnsanlar, yüz tanesinin içinde işe yarar bir tane bulamayacağıın develer gibidir”⁵⁴. Bu hadis, insanlar arasında iyi olanların az olduğuna işaret etmektedir. Tıpkı develerde binmeye,

⁴⁴ Ankebût, 29/63.

⁴⁵ Araf, 7/187.

⁴⁶ Hûd, 11/17.

⁴⁷ Bakara, 2/243.

⁴⁸ En’âm, 6/116.

⁴⁹ Sâd, 38/24.

⁵⁰ Sebe’, 34/13.

⁵¹ Enfâl, 8/26.

⁵² Hûd, 11/116.

⁵³ İbn Mâce, Nikâh, 1; Suyûtî, *Câmiu’s-sağîr*, hadis no: 3366; el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, XVI, 276, hadis no: 44442.

⁵⁴ Buhârî, Rikak, 35; Müslim, *Fedâilü’s-sahâbe*, 232; Tirmizî, Edeb, 82; İbn Mâce, Fiten, 16.

yolculuğa ve yük taşımaya elverişli olanların az olduğu gibi. Hatta yüz tane içerisinde neredeyse bu türden birisi bulunmaz.

İnsanoğulları arasında bulunan farklılık, diğer hayvan ve varlıkların tamamının birbirine olan farklılığından daha çoktur. Hatta bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “İnsanın dışında, bir varlığın kendi cinsinin bin tanesinden daha hayırlı olduğu başka bir varlık yoktur”⁵⁵.

Bizler, her şeyde niceliğe, çokluğa, binler ve milyonlarla ifade edilen rakamları öne çıkarmaya çok meraklıyızdır. Bu çokluğun ötesindeki şey ve bu rakamların taşıdığı anlam çoğu kere bizi ilgilendirmez. Câhiliye dönemi Arap şâirlerinden biri nicelik karşısında niteliğin taşıdığı önemi kavramış ve şöyle demiştir:

O, sayıca az olduğumuz için bizi ayıpladı
Ona dedim ki: saygın kişiler az olur.
Az olmamız bize bir zarar vermedi,
Zira bizim komşumuz azizdir,
halbuki çoğu kimsenininki zelildir.

Kur’an-ı Kerim, sayıca az olan Talut ordusunun, çok olan Calut ordusuna nasıl gâlip geldiğini şu ifadelerle bize anlatmaktadır: “*Ve Talut, kuvvetleriyle yola koyulduğunda “Bakin”, dedi, “Allah sizi şimdi bir nehirle imtihan edecek: ondan içen benden olmayacak, onu tatmaktan sakınan ise benden olacaktır; ondan sadece bir avuç dolusu içen ise affa mahzar olacaktır”.* Ancak birkaçı dışında hepsi ondan (dolu dolu) içtiler. O ve ona inananlar nehri geçer geçmez ötekiler: “Calut ve kuvvetlerine karşı (koymak için) bu gün hiç gücümüz yok!” dediler. (Ama) kesin olarak Allah’a kavuşacağını bilenler: “Nice küçük topluluklar, Allah’ın izniyle büyük kalabalıklara üstün gelmiştir! Zira Allah, güçlülere karşı sabırlı olanlarla beraberdir” diye cevap verdiler. Onlar Calut ve kuvvetleriyle karşı karşıya geldiklerinde, “Ey Rabbimiz bize zorluklara karşı tahammül gücü bağışla, adımlarımızı sağlam kul ve hakikati inkâr eden bu topluma karşı bize yardım et!” diye dua ettiler. Bunun üzerine, onları Allah’ın izniyle bozguna uğrattılar...”⁵⁶.

Sayıca az oldukları halde Bedir savaşında Peygamber ve Bedir’e katılan sahabenin çok sayıdaki müşrik ordusuna nasıl gâlip geldiğini Kur’an bize

⁵⁵ Suyutî, Câmiu’s-sağîr, Hadis no: 5394.

⁵⁶ Bakara, 2/249-251.

şöyle anlatmaktadır: “Zira, siz son derece zayıken Allah, Bedir’de size yardım etmişti. O halde Allah’a karşı sorumluluk bilinci duyun ki şükredenlerden olasınız”⁵⁷, “Ve yer yüzünde azınlıkta ve çaresiz olduğunuz; insanların sizi kapıp götürmesinden korktuğunuz günleri hatırlayın ki, derken O sizi himaye etti, yardımıyla güçlendirip destekledi ve geçiminiz için temiz ve hoş rızıklardan bahşetti size, ki sonunda şükredesiniz”⁵⁸.

Bu âyetin ifade ettiği durum Müslümanların Huneyn’de savaşı kaybetmek üzere oldukları anda olmuştur. Onlar bir an için niteliğe değil de sayıya bakmışlar, çokluğa aldanmış, manevî gücü ve askerî taktiği ihmal etmişlerdi. Bunun üzerine ilk anda savaş aleyhlerine dönmüştü. Nihayet işi anlamışlar, uyanmışlar veya tövbe etmişlerdi. Sonra da Yüce Allah onlara fetih nasip etmiş ve onları görmedikleri ordularla desteklemişti. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Gerçekten de Allah (sayıca az olduğunuz zaman) pek çok savaş meydanında size yardım etmişti; ve Huneyn Günü’nde de, o sayıca çokluğunuzun size kendinizi beğendirdiği ama (tek başına) pek bir işinize yaramadığı o gün de (öyle yapmıştı); çünkü yeryüzü, bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti de arkanızı dönüp geri çekilmiştiniz: bunun üzerine, Allah, Elçisi’nin ve inananların içlerine katından bir sükunet indirmiş, görmediğin güçlerle donatmış ve hakkı inkâra şartlanan kimseleri azaba uğratmıştı: ki, hakkı inkâr edenlerin cezası da böyledir zaten!”⁵⁹.

Kur’ân’ın açıkladığına göre, insanda iman ve sabırla ifade edilen irâde kuvveti bir arada bulunduğu zaman, gücünü, onun iman ve iradesine sahip olmayan düşmanlarının on katına kadar çıkarabilir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey Peygamber! İnananları, kavgada ölüm korkusunu alt etmeleri yönünde (şöylece) yüreklendir: Sizden zor durumlara göğüs germesini bilen yirmi kişi çıkarsa, bunlar ikiyüz kişiyi tepele(yebil)melidir; sizden böyle yüz kişi çıkarsa, hakkı inkâra kalkışanlardan bin kişiyi tepele(yebil)melidir; çünkü onlar bunu kavrayamayan bir güruhturlar”⁶⁰.

Bu, müminlerin güçlü olması durumunda böyledir. Durumları zayıf olduğunda ise onların gücü hasımlarının bir katı kadar olabilir. Nitekim

⁵⁷ Al-i İmran, 3/123.

⁵⁸ Enfâl, 8/26.

⁵⁹ Tevbe, 9/25-26.

⁶⁰ Enfâl, 8/65.

Enfâl suresinde, yukarıda zikredilen âyetin hemen peşinden gelen âyet bu duruma şöylece işaret etmektedir: “(Ama yine de) Allah, şimdilik yükünüzü hafifletmiş bulunuyor, çünkü zayıf olduğunuzu biliyor: şöyle ki: Sizden eğer zor durumlarda sabretmesini bilen yüz kişi çıkarsa, bunlar ikiyüz kişiye tepele(yebi)lecektir; çünkü Allah zor durumlara göğüs germesini bilenlerle beraberdir”⁶¹.

O halde mesele, sayı ve çokluk üzerinde değil, iman ve irade üzerinde dönüp durmaktadır.

Hız. Peygamber’in hayatını okuyan onun sayıya değil nitelikle önem verdiğini bilir. Sahabe ve halifelerinin hayatını okuyan da bu durumu açıkça görür. Nitekim Hz. Ömer, Amr b. el-As’ı sadece dörtbin askerle Mısır’ı fethetmesi için göndermişti. Daha sonra Amr yardım isteyince dörtbin asker daha gönderdi. Bunlar içerisinde dört kişi vardı ki onlar hakkında Ömer şöyle demişti: Bunların her biri dörtbine bedeldir. Böylece toplam asker sayısını onikibin olarak saymıştı! Elbetteki onikibin kişiye az bir sayı galip gelemeyecektir.

Bu davranışıyla Ömer, kişilerin sayı ve hacimlerine değil, nitelik, güç ve kabiliyetlerine itibar edilmesi gerektiğine inanmaktaydı.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer bazı arkadaşlarıyla bir gün geniş bir evde oturmuş ve onlara: “Temennide bulunun demişti”. Onlardan biri: İsterdim ki, bu ev dolusu gümüşüm olsa da Allah yolunda onları harcasam, demişti. Diğeri de: Bu ev dolusu altının olmasını ve Allah yolunda onları harcamasını temenni etmişti. Hz. Ömer ise şöyle demişti: Ben isterim ki, bu ev Ebû Ubeyde b. Cerrah, Muaz b. Cebel ve Huzeyfe’nin azatlısı Sâlim gibi adamlarla dolu olsaydı ve onları Allah yolunda istihdam etseydim.

Çağımızda dünya üzerindeki müslümanların sayısı birbuçuk milyara ulaşmıştır. Fakat ne yazık ki, durum Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davud’un Sevban’dan naklettiği şu hadisteki gibidir:

“Yakında, aç kurtların sofralarına saldırdığı gibi, her taraftan bir takım ümmetler üzerinize üşüşecektir”. Sahabe: “Ya Resulellah, o gün biz azınlık mı olacağız ki, üzerimize üşüşecekler?”, diye sorunca Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Aksine siz (sayıca) çok olacaksınız, fakat selin üzerindeki köpük gibi olacaksınız, Allah düşmanlarınızın kalbinden sizin korkunuzu

⁶¹ Enfâl, 8/66.

(mehabetinizi) çekip alacak ve kalplerinize **vehen** yerleştirecek”. Sahabe dedi ki: “Vehen” nedir, yâ Resulellah? Hz. Peygamber de: “Dünyayı sevmek ve ölümden hoşlanmamaktır” buyurdu⁶².

Bu hadis ortaya koymaktadır ki, dışarıdan şişirilmiş ve içeriden zayıf olduğu sürece, çokluk tek başına bir fayda vermeyecektir. Hadiste ümmetin hayatının merhaleleri köpüğe benzetilmektedir. Zira sel köpüğünde olduğu gibi, köpük hafiftir, parçaları arasında birlik yoktur, yolunu ve hedefini şaşırmıştır. Ümmet de bu gibi özellikler arzettiği için köpüğe benzetilmiştir.

O zaman sadece niceliğe (sayıya) değil, nitelik ve kaliteye önem vermek gerekecektir. Burada “nicelik”ten kastımız, sadece maddî yönü ifade eden sayı çokluğu, alan genişliği, hacim büyüklüğü, tartı ağırlığı, süre uzunluğu ve bu sahaya giren diğer hususlardır. Dolayısıyla sayı çokluğu konusunda söylediklerimiz diğer hususlar için de geçerlidir.

Mesela insan, boyunun uzunluğu, adalelerinin güçlülüğü, cüssesinin iriliği veya yüzünün güzelliği ile ölçülmez. Bunların hepsi onun aslî cevherinin ve insanî mahiyetinin dışındadır. Sonuç itibariyle beden insanın kılıfı ve bineğidir. İnsanın aslı ve hakikati ise ancak akli ve kalbidir. Yüce Allah münafıkları anlatırken, “*Sen onları gördüğünde dış görünüşleri hoşuna gider...*”⁶³ buyurmuştur. Aynı şekilde Ad kavmini anlatırken kendi peygamberleri Hûd (a.s)’ın diliyle şöyle buyurmuştur: “*...Sizi nasıl Nuh toplumunun yerine getirdi ve sizi maddî varlık olarak nasıl kat kat üstün güçlerle donattı...*”⁶⁴. Fakat bu maddî üstünlük onları böbürlenmeye ve büyükmeye sevketti. Nitekim âyette bu durum şöyle ifade edilmiştir: “*Ad (kavmine) gelince, onlar, doğru olan her şeye karşı (çıkararak) yeryüzünde küstahça dolaştılar ve “Bizden daha güçlü kim varmış” diye böbürlendiler...*”⁶⁵.

Sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “*Kıyamet gününde iri ve şişman bir adam gelir fakat Allah katında bir sineğin kanadı kadar ağırlığı olmaz. İsterseniz şu âyeti okuyun: “...bunun içindir ki, böylelerinin bütün yapıp*

⁶² Ebû Dâvud, Melâhim, 5, hadis no: 4297; Suyutî, *el-Câmiu’s-sağîr*, 8183.

⁶³ Münâfikûn, 63/4.

⁶⁴ A’râf, 7/69.

⁶⁵ Fussilet, 41/15.

ettikleri boşa gitmektedir: *çünkü kıyamet günü onlara hiçbir değer vermeyeceğiz*⁶⁶.

Bir gün İbn Mesud ağaca çıkmış, son derece ince ve zayıf olan baldırları gözükmişti. Bunu gören sabebilerden bazıları gülmüş, bunun üzerine de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: *“Baldırlarının ince oluşuna mı gülüyorsunuz, canım elinde olan Allah’a yemin olsun ki, elbette o baldırlar mizanda uhud dağından daha ağırdır”*⁶⁷.

O halde, eğer içinde keskin bir akıl ve pak bir gönül yer almıyorsa cüssenin iriliği hiç mühim değildir. Eski bir Arap sözü şöyledir:

*“Hurma ağacı gibi gençler görürsün,
bunlardan hasıl olacak kazancı ne bilirsin”.*

Hassan b. Sâbit de şöyle demiştir:

*Uzunluk ve kısalığın kavme ne zararı var,
Katırların cüssesi (büyük), serçelerin (ise) rüyaları (kısa, ne olmuş?!*

Buradan, İslam’ın bedenini sağlığı ve güçlenmesi için bir ölçü koymadığı şeklinde bir anlam çıkarılmamalıdır. Aksine İslam beden sağlığına ve onun güçlendirilmesine pek fazla önem vermektedir. Nitekim Yüce Allah: *“...Allah onu sizden daha üstün kılmış ve ona derin bilgi ve mükemmel bir beden bahşetmiştir...”*⁶⁸ buyurarak Tâlut’u övmüştür. Sahih bir hadislerde ise şöyle buyurulmuştur: *“Şüphesiz bedeninin senin üzerinde hakkı vardır”*⁶⁹, *“Kuvvetli mümin zayıf müminden daha hayırlı ve Allah’a daha sevimlidir”*⁷⁰. Hz. Peygamber böyle buyurmakla birlikte, bedenini güçlü olmayı fazilet ölçüsü saymamıştır.

Cüssenin iriliği, güçlü oluşu ve yüz güzelliği, yiğitliğin ölçüsü olmadığı gibi, insandaki faziletin bir mihengi de değildir. Nitekim hadiste şöyle

⁶⁶ Kehf, 18/105. hadis için bk. *el-Lü’lüü ve ’l-mercân*, 1773.

⁶⁷ Bu hadis Ali’den sahih yolla gelmiş, bunu Ahmad, Ebû Yalâ ve Taberânî rivayet etmiştir. Ümmü Musa hariç, râvileri sahih hadislerin râvileridir, bu ravi ise güvenilirdir. İbn Mesud’un kendisinden bu hadisi Ahmed, Ebû Yala, Bezzar ve Taberânî çeşitli yollarla nakletmişlerdir. Kurre b. İyâs kanalıyla da Bezzar ve Taberani rivayet etmiştir. Her ikisinin râvileri de sahih hadislerin râvileridir. (Bk. *Mecmeu ’z-zevâid*, IX, 288, 289).

⁶⁸ Bakara, 2/247.

⁶⁹ Abdullah b. Ömer’den ittifakla nakledilmiştir.???Kyn?

⁷⁰ Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10.

buyurulmuştur: “Şüphesiz ki Allah, sizin bedenlerinize ve yüzlerinize değil, kalplerinize bakar (kıymet verir)”⁷¹.

Şâirlerden biri Abdulmelik b. Mervan’ı şöyle övmüştür:

Alnının üzerinde, saç ayırım noktasındaki taç sanki altınmış gibi parıldıyor.

Fakat Abdulmelik şâiri, kendisini güzel genç hanımlara benzer şekilde övdüğü için yermiş ve şöyle demiş:

Keşke benim hakkımda şâirin Musab b. Umeyr hakkında dediği gibi deseydin. Şâir Musab’ı överken şöyle demişti:

*Musab ancak Allah katından bir yıldızdır,
Onun ışığıyla aydınlandı karanlıklar,
Onun hükmü, bir gücün hükmüdür ki,
O gücün içinde zorbalık ve büyüklenme yoktur.*

Evet...adamlar ancak, kafalarının içindeki ilimle, kalplerinde bulunan imanla ve imanın meyvesi olan amelle ölçülürler. İslam nazarında amel, hacmi ve sayısı ile değil, ancak sağlamlığı ve ihsan mertebesine ulaşma mesafesiyle ölçülür. İslam’da imanın ihsan mertebesine ulaşması nâfile olmayıp aksine, oruç ve diğer farzlar gibi, müminlere öngördüğü bir farzdır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ her şeye iyi davranılmasını emretmiştir. Öyleyse canlı bir varlığı öldürmenizi gerektiğinde, bu işi can yakmayacak şekilde yapın. Bir hayvanı boğazlayacağınız zaman, ona eziyet vermeyecek güzel bir şekilde kesin. Bu işi yapacak olan kimse bıçağını bilesin ve hayvana acı çektirmesin”⁷².

Hadiste geçen “yazma/ketebe” kelimesi aslında vâcip ve farz kılma anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamber bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah iş yapmanın işini en iyi şekilde (ihsan anlayışı ile) yapmasından hoşlanır”⁷³.

Aynı şekilde Allah iş konusunda da ihsanı (iyi iş yapmayı bir kanun olarak) yazmış ve gerekli kılmıştır. Dolayısıyla Allah, ihsanı da onu yapanı da sever.

⁷¹ Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9.

⁷² Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvud, Edâhî, 11; Tirmizî, Diyât, 14; Nesâî, Dahâyâ, 22, 26, 27.

⁷³ Bk. el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, III, 907, hadis no: 9129. Beyhakî, Şuabu’l-îmân’da bunu Küleyb’den nakletmiştir. Suyutî, *Câmiu’s-sağîr*’de (hadis no: 1862) bu hadisin zayıf olduğunu bildirmiştir.

Kur'an'ı Kerim, mükelleflerin sadece iyilik yapmasıyla yetinmemiş aksine onları en iyiyi yapmaya davet etmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “...*Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun...*”⁷⁴, “...*(Ey Muhammed) dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele...*”⁷⁵.

Ayrıca Kur'ân, muhâliflerle en güzel şekilde mücâdele etmeyi, kötülüğü en iyi olanla savmayı emreder ve iyiliği için olmadıkça, yetimin malına yaklaşmayı yasaklar. İlgili âyetler şöyledir: “...*Onlarla en güzel yöntemle mücadele et*”⁷⁶, “*(Madem ki) iyilikle kötülük bir değil, sen (kötülüğü) daha güzel olan ile sav...*”⁷⁷, “*Ve rüşt yaşına ulaşmadan önce yetimin mal varlığına, onun iyiliği için olmadıkça, yaklaşmayın...*”⁷⁸.

Kur'ân-ı Kerim, yeryüzünü, onun üzerindeki, ölümü ve hayatı, gökleri, yeri ve onlar arasındaki şeyleri ancak mükellefleri imtihan gayesiyle yaratmıştır. İlgili âyetlerden birinde şöyle buyurulmuştur:

“*Gerçek şu ki, yeryüzünde güzel olan ne varsa Biz hepsini, hangisinin daha iyi davrandığını ortaya koymak üzere, insanları sınamak için bir araç kıldık*”⁷⁹. Sanki insanlar arasındaki yarış iyi ve kötü arasında değil, iyi ve en iyi arasındadır. O halde mümin insanın gâyesi dâima en iyiye ve en yükseğe ulaşmak olmalıdır. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“*Allah'tan cennet istediğiniz zaman Firdevs'i isteyin. Zira o, cennetin ortası ve âlâsıdır, onun üstünde Rahman'ın arşı vardır*”⁸⁰.

Meşhur Cibril hadisinde Hz. Peygamber, Cebrail'in sorması üzerine ihsan'ı şöyle açıklamıştır: “*İhsan; Allah'ı görüyormuşçasına O'na kulluk etmendir, her ne kadar sen onu görmüyorsan da O,mutlaka seni görmektedir*”⁸¹.

Bu, ibadet konusundaki ihsan'ın anlamıdır. Yani bu konudaki ihsan, Allah rızasını gözetmek ve ibadeti sadece O'nun rızası için yapmaktır. Allah katında makbul olan ameller, şekline ve sayısına değil, özüne ve kalitesine

⁷⁴ Zümer, 39/55.

⁷⁵ Zümer, 39/17-18.

⁷⁶ Nahl, 16/125.

⁷⁷ Fussilet, 41/34.

⁷⁸ En'am, 6/152.

⁷⁹ Kehf, 18/7. başka âyetler için bk. Hûd, 11/7, Mülk, 67/2.

⁸⁰ Buhârî, Tevhîd, 22; Suyutî, *Câmiu's-sağîr*, hadis no: 663.

⁸¹ Müslim, İman, 1, 2; Buhârî, İman, 37; Tirmizî, İman, 4; Ebû dâvud, sünnet, 16; Nesâî, Mevâkît, 6; İbn Mâce, mukaddime, 9; *el-Lü'lüü ve'l-mercân*, 5.

bakılanlardır. Nice ameller vardır ki, şekli itibariyle tamamdır fakat ona hayat bahşeden ruhtan yoksundur. Bu sebeple din bunlara değer vermez ve bunları kabul terazisine koymaz. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Yazıklar olsun şu namaz kılıp duranlara, onlar ki kalpleri namazlarına yabancıdır, onlar ki niyetleri yalnızca görülüp takdir edilmektedir*”⁸². Oruç konusunda da Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kim yalan konuşmayı ve yalan-dolanla iş yapmayı etmeyi terketmezse, Allah o kimsenin yemesini, içmesini bırakmasına kıymet vermez*”⁸³, “*Nice oruç tutan vardır ki, orucundan yanına kalan sadece aç kalmaktır, (gece) namaz kılan niceleri vardır ki, namazlarından elde ettikleri sadece uykusuzluktur*”⁸⁴.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Oysa kendilerine yalnızca Allah’a ibadet etmeleri, bütün içtenlikleriyle yalnız O’na iman ederek bâtil olan her şeyden uzak durmaları...emrolunmuştu...*”⁸⁵. Hz. Peygamber de şöyle demiştir: “*Yapılan işler niyetlere göre değerlendirilir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kimin niyeti Allah’a ve Resulüne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah’a ve Resulüne hicret sevabıdır. Kim de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa, onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlendirilir*”⁸⁶.

Bundan dolayı İslam âlimleri bu hadise büyük önem vermiş, Buharî *el-Câmi’u’s-sahîh* adlı hadis kitabına bununla başlangıç yapmış, bazı âlimler de bu hadisi İslam’ın dörtte biri olarak değerlendirmiştir. Çünkü amellerin kabul edilmesinde niyetin büyük önemi vardır. Aynı zamanda âlimler bu hadisi içteki ameller için bir ölçü saymışlardır. “*Kim bizim bu dinimizde*

⁸² Mâûn, 107/4-7.

⁸³ Buharî, Savm, 8, Edeb, 51; Ebû Dâvud, Savm, 25; Tirmizî, Savm, 16; İbn Mâce, Sıyam, 21.

⁸⁴ İbn Mâce, Sıyam, 21. Hâkim de bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: “Buhari’nin şartına göre bu hadis sahihtir”. İbn Huzeyme ve Hâkim’in tercih ettiği lafız şöyledir: “Nice oruç tutan vardır ki, orucundan payı (hazzi) sadece aç ve susuz kalmaktır, (gece) namaz kılan niceleri vardır ki, namazlarından payları sadece uykusuzluktur”. Zebehî rivayetinde Hâkim’e katılmış ancak onun rivayetinde “susuz kalma” ifadesi yer almamaktadır. (Bk. İbn Huzeyme, *Sahih* (Azamî’nin tahkiki ile), III, 242, 1997).

⁸⁵ Beyine, 98/5.

⁸⁶ Buharî, Bed’ü’l-vahy, 1, İman, 41; Müslim, İmâret, 155.

onda olmayan bir şey ortaya çıkarırsa, o şey kabul edilmez”⁸⁷, şeklindeki hadis de zahirî ameller için bir ölçü kabul edilmiştir.

Fudayl b. İyad’a, “...hanginizin daya iyi davranış sergilediğini sınamak için...”⁸⁸, âyetinde geçen “daha iyi davranış”ın ne olduğu sorulmuş o da şöyle cevap vermiş:

- “En iyi davranış, en ihlaslı ve en doğru olandır”.

Ameli en ihlaslı ve en doğru kılan nedir? Diye sorulunca da şöyle demiş:

- “Amel, ihlaslı (sadece Allah rızası için) olmadıkça Allah onu doğru olarak kabul etmez. Doğru olup ihlaslı olmayınca onu yine kabul etmez. İhlaslı olup doğru olmayınca yine kabul etmez. Amelin ihlaslı olması, Allah için olmasıdır, doğru olması ise, Hz. Peygamber’in sünnetine uygun olmasıdır”.

Din ve ibadet konusunda “en iyi amel”in anlamı budur. Dünyaya ait işler konusunda *iyi davranışın* (ihsanın) anlamı ise; o davranış ile başkalarıyla yarışacak hatta onları geçecek dereceye ulaşmaktır. Zira ancak işlerini en sağlam ve en iyi yapanlara hayatta yer vardır.

Bu konuya işaret eden başka hadisler de vardır. Mesela Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim bir kertenkeleyi ilk darbeye öldürürse ona yüz iyilik yazılır, ikinci darbeye öldürene daha az, üçüncüde öldürene ise daha az yazılır”⁸⁹. Bu hadis, kertenkele öldürmek gibi, küçük bir işte bile olsa, işi en sağlam şekilde yapmayı ve iyilikle yerine getirmeyi öğütlemektedir. Bu, öldürmenin ihсан (iyilik) mantığıyla yapılması cümlesindedir. Hadiste: “Canlı bir varlığı öldürmeniz gerektiğinde, bu işi can yakmayacak şekilde yapın” buyurulmuştur. Öldürmeyi süratli bir şekilde yapmak, öldürülecek olan kim olursa olsun, onun açısından bir rahatlaktır.

⁸⁷ Buharî, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 17, 18. (Müslim’in lafzında “amile” yerine “ahdese” ifadesi yer almaktadır).

⁸⁸ Hûd, 11/7.

⁸⁹ Müslim, Selam, 146; Ebû Dâvud, Edeb, 163; Tirmizî, Sayd, 14; İbn Mâce, Sayd, 12. Suyutî, *Câmiu’s-sağîr*’de (Hadis no: 8915) “Kim bir kertenkele öldürürse Allah bunu onun yedi hatasına kefâret kılar” şeklinde bir ifade kaydetmiştir. Ayrıca *el-Müntekâ mine’t-terğîb ve’t-terhib* adlı eserimize (ve bu hadisle ilgili 1811 nolu dipnota) bakılabilir.

Ameller/davranışlar sayı ve hacmine göre ölçülmediği gibi, insanların ömrü de uzunluğuna göre değerlendirilmez. Bazen bir insan uzun ömür sürer, fakat bereketi olmaz, kimi zaman ise uzun yaşamamakla birlikte kısa ömrünü hayır işleriyle ve en iyi amellerle donatır. Bu konuda İbn Ataullah *Hikem* adlı eserinde şöyle demektedir: “Nice ömürler vardır ki, periyodu geniştir, ama imkânları azdır. Nice ömürler de vardır ki, periyodu kısa, fakat imkânları çoktur!. Kimin ömrü bereketli kılınmışsa kısa bir zamanda Allah’ın, sözlü ifadelere sığmayan ve işaret edilemeyen nimetlerinin farkına varır”!

Bize örnek olarak Hz. Peygamber’in hayatı yeter. Zira o, Peygamberlik döneminin tamamı olan yirmüç senede Allah’ın verdiği bereketli bir hayat sayesinde en büyük dini tesis etti, en erdemli nesli eğitti, en hayırlı ümmeti inşa etti, en adaletli devleti kurdu, putperest kâfirlere ve zâlim Yahudilere gâlip geldi, ümmetine –Allah’ın kitabından sonra- doğruya ileten bir sünnet ve kapsamlı bir hayat miras bıraktı.

Hz. Ebû Bekir ikibuçuk senede, yalancı peygamberleri yok edebildi, dinden dönenleri İslam dairesine tekrar sokabildi ve onları Rum ve İran’ın fethine sevketti, zekat vermek istemeyenleri terbiye etmeye muktedir oldu ve fakirlerin, Allah’ın zenginlerin mallarında kendileri için farz kıldığı haklarını korudu. Tarih, İslam devletini fakirlerin hakları için savaş ilan eden ilk devlet olarak kaydetti.

Hz. Ömer on sene zarfında, dışarıda fetihler yaptı, içeride adâlet ve şûrâya dayalı devletin temellerini sağlamlaştırdı, kendisinden sonrakilere “Ömer’in ilkleri/yenilikleri” diye anılan güzel çıkışlar açtı. Kurul halinde yapılan ictihadın, özellikle de maksatları dikkate alma, maslahatlar arasında denge kurma ve kuşaklar arasında dayanışma esasına dayalı olan devletler hukukunun temellerini attı, “Hakkı söylemediğiniz zaman sizde hayır yoktur, söylediğinizi dinlemediğimiz zaman da bizde hayır yoktur” diyerek insanları hâkime nasihat etme ve onu eleştirme konusunda cesaretlendirdi. Dünyaya aşırı bağlanmamayı ve haklının güçlü olduğunu öğretti. Bölge vâlilerine ve onların çocuklarına kısas uygulayacak kadar, adâleti ve tüm insanlar arasında eşitliği gerçekleştirdi.

Toplam hilafet müddeti olan otuz ayda Ömer b. Abdulaziz eliyle Allah, adâlet ve hidâyet geleneklerini ihyâ etti, sonradan üretilen zulüm ve sapıklık âdetlerini yok etti, zulüm yollarını reddedip hakları yerleştirdi. Onun icraatları insanların İslam’a bağlılığını ve güvenini yeniden iâde etti, canlar

korkudan emin oldu, insanlar açlıktan kurtulup karınları doydu, bolluk o kadar yaygınlaştı ki, mal sahipleri zekâtlarını (verecek kimse bulamadıklarından) nereye vereceklerini düşünür oldu. Allah insanları zenginleştirdi.

İmam Şâfiî (150-204), ellidört sene yaşadı ama arkasında değerli ve temel ilmî eserleri bıraktı.

İmam Gazâlî (450-505), ellibeş sene ömür sürdü, fakat ümmete bu kocaman ve çeşitli ilmî serveti miras bıraktı.

İmam Nevevî (631-676) kırkdört sene bu dünyada kaldı, bu sürede Allah'ın kendileriyle bütün müslümanları faydalandırdığı bir miras bıraktı. Onun eserleri arasında, *el-Erbaîn* ve *Şerhu Müslim* gibi hadise dair olanlar, *Minhac*, *el-Mevcmû* ve *Ravzatu't-tâlibîn* gibi fikhî konu alanlar ve *Tehzîbu'l-esmâ ve's-sifât* gibi başka konuları işleyenler vardır.

İbn Arabî, Serahsî, İbnü'l-Cevzî, İbn Kudame, Karafî, İbn Teymiyye, Şâtıbî, İbn Haldun, İbn Hacer, İbnü'l-Vezîr, İbn Hümam, Suyutî, Dehlevî, Şevkanî gibi diğer âlimler de yeryüzünde hep ilim ve fazileti temsil ettiler.

İnsanlardan kimi ölmeden önce ölür ve diriler arasında sayıldığı halde ömrü biter. Bazıları da, ömrüne uzun ömürler katan sâlih ameller, faydalı ilim ya da zürriyet ve öğrenciler bıraktıkları için, öldükten sonra da yaşar.